

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

MAGISTERSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2014–2016

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Jaroslav Hanzlík

Vznik a vzestup Agrární strany ve 20. letech 20. století

Praha 2016

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Jiří Noha, Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

MASTER

COMBINED (PART TIME) STUDIES

2014-2016

DIPLOMA THESIS

Jaroslav Hanzlík

**The commencement and rise of the Agrarian Party in the
20 years of the 20th century**

Prague 2016

The Diploma Thesis Work Supervisor:

PhDr. Jiří Noha, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

Jméno autora

Poděkování

Děkuji svému vedoucímu diplomové práce PhDr. Jiří Nohovi, Ph.D. za odborné a laskavé vedení při sestavování této diplomové práce, za poskytnuté cenné rady a celkovou pracovní i duchovní podporu.

V neposlední řadě samozřejmě děkuji své rodině a svým blízkým, bez kterých by mé studium nebylo umožněno, za jejich pomoc, trpělivost a podporu během celého studia.

Anotace

Tato diplomová práce se zaměřuje na Republikánskou stranu lidu zemědělského a maloroľnického (agrární stranu) v období let 1918 až 1938, a její specifické postavení v rámci politického systému. V teoretické části vysvětluje základní pojmy, stranický systém první republiky, vznik a ideologický a programový vývoj agrární strany, její organizační strukturu a přidružené organizace a spolky, zaměřuje se na pozemkovou reformu a přibližuje klíčové osobnosti strany Antonína Švehlu, Vavro Šrobára, Rudolfa Berana, Milana Hodžu a další. Analytická část se na základě získaných poznatků pokouší shrnout všechny důležité faktory, které k dominantnímu postavení agrární strany v rámci první republiky vedly a potvrdit či vyvrátit stanovenou hypotézu.

Klíčová slova

Agrární strana, Republikánská strana lidu zemědělského a maloroľnického, první republika, stranický systém, pozemková reforma, Antonín Švehla

Abstract

The work is dealing with the significant role of the Czech Country (Agrarian) Party in the First Czechoslovak Republic between 1918 and 1938. In theoretical part, the focus will be on the crucial terms, party system of the First Republic, the party's formation and ideological and program development, its organizational structure and associated organizations and groups. The work also describes the land reform and the crucial personalities of the party such as Antonin Svehla, Vavro Srobar, Rudolf Beran and Milan Hodza. Based on the gained observations, the analytical part of the thesis is trying to summarize all the important elements which led to the dominant position in the First Republic, and to confirm or disconfirm the established work hypothesis.

Key Words

Country party, Agrarian party, First Czechoslovak Republic, party system, land reform, Antonin Svehla

ÚVOD	8
1 DEFINICE ZÁKLADNÍCH POJMŮ	11
2 STRANICKÝ SYSTÉM PRVNÍ REPUBLIKY	13
3 VZNIK A PROFILACE AGRÁRNÍ STRANY	20
4 ORGANIZAČNÍ STRUKTURA, TISK, ZÁJMOVÉ, DRUŽSTEVNÍ A DALŠÍ SLOŽKY STRANY	26
4.1 Organizační struktura.....	26
4.2 Přidružené organizace.....	28
5 POZEMKOVÁ REFORMA	32
5.1 Soudobé hospodářské podmínky	32
5.2 Role půdy u agrární strany.....	34
5.3 Proces přijetí reformy	34
5.3.1 Jednání	36
5.3.2 Zákony	37
5.4 Realizace.....	39
5.5 Výsledky a důsledky.....	40
6 KLÍČOVÉ OSOBNOSTI AGRÁRNÍ STRANY	44
7 ANALÝZA PŘÍČIN VÝZNAMU AGRÁRNÍ STRANY V POLITICKÉM SYSTÉMU PRVNÍ REPUBLIKY	60
ZÁVĚR	65
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	69
SEZNAM ZKRATEK	73

Úvod

Agrární strana, od roku 1919 Republikánská strana československého venkova, od roku 1922 Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu, byla jedním z nejvýznamnějších politických subjektů v období první republiky mezi lety 1918 – 1938. Byla silná už před první světovou válkou, ale v období první republiky představovala v průmyslově-zemědělském Československu stranu nejsilnější. Kromě prvních poválečných voleb vyhrávala v podstatě všechny volby od roku 1922 a obsazovala premiérský post. A nejednalo se jen o stranu jako takovou. Byl to komplex propojený s hospodářským zázemím, hospodářskými organizacemi, s odbory, vzdělávacími institucemi, finančními podniky. Šlo skutečně o mimořádně propracovaný kolos.

Pokud se podíváme na stranické systémy ostatních evropských zemí, je třeba podotknout, že tak silné postavení agrární strany je jevem nezvyklým – ve většině států ke vzniku obdobné partaje vůbec nedošlo nebo měla jen velmi omezený vliv. Výjimku tvořily skandinávské země, kde ovšem tyto strany v průběhu dvacátého století prošly transformací a vznikly z nich spíše středové strany, které se orientovaly na venkovské i městské voliče. Zajímavým faktem je také skutečnost, že ačkoli volební zisky strany nikdy nepřekročily 15% hlasů, podařilo se jí získat a udržet dominance po celou dobu existence první československé republiky. Není pochyb, že již před první světovou válkou a zvláště na konci války byla agrární strana silným a, jak se ukázalo v okamžicích převratu, nejvíce konsolidovaným a tím i akceschopným faktorem tehdejší české politiky.

Dané téma jsem zvolil především z toho důvodu, že mě osobně velmi celkově zajímá historické období první Československé republiky, které se minimálně v rámci politického systému vyznačovalo řadou specifíků. V kontextu této práce v první řadě výjimečné postavení agrární strany, ale také všeobecná fragmentace politického spektra, role tzv. skupiny Hradu kolem prezidenta Masaryka či způsob realizace pozemkové reformy.

Cílem práce je zjistit příčiny a předpoklady specifického (mimořádného) postavení agrární strany v politickém systému první Československé republiky, vysvětlit, jakými způsoby tato strana uvedené postavení získala a udržovala a jaké to mělo důsledky pro ni i pro politický systém Československé republiky. Na tomto místě bych si rád stanovil pracovní hypotézy a hypotetické otázky, na které se v závěru pokusím na základě

provedené analýzy odpovědět. Má primární pracovní hypotéza zní, že stabilní úspěch agrárníků u československých voličů vycházel především z jejího umístění ve středu politického spektra, obratné „masové“ politiky Antonína Švehly a také z prosazení pozemkové reformy, která zvedla životní úroveň drobných rolníků. Zároveň budu hledat odpovědi na další hypotetické otázky; jak se agrární strana vyvíjela ve vztahu k ostatním politickým stranám? Jaký vliv na úspěch měla její organizační struktura a přidružené organizace? Jaký měl ke straně vztah prezident a významná skupina Hradu?

Abych odpověděl na výše uvedené otázky a potvrdil či vyvrátil svou pracovní hypotézu, práci jsem strukturoval do teoretické a analytické části. V teoretické části se zaměřím na vznik a vývoj strany, a její zařazení v rámci stranického systému první republiky. Popíši její organizační strukturu a také neméně významné přidružené organizace, které měly pro stranu obrovskou důležitost. Zvláštní pozornost bych rád věnoval pozemkové reformě, která podle mého názoru hrála jednu z hlavních rolí v získávání voličské přízně – zaměřím se na její příčiny, průběh i důsledky. V neposlední řadě zmíním významné osoby jak agrárního hnutí, tak i přímo agrární strany, které partaj v průběhu času formovaly. Ve finální, analytické části se na základě předchozího výzkumu pokusím rozebrat hlavní příčiny významu agrární strany za první republiky a potvrdit, či vyvrátit pracovní hypotézu.

Co se týká teoreticko-metodologického východiska této práce, bude zde použita především syntéza, kdy rozeberu všechny relevantní části výzkumu vztahující se k agrární straně v období první republiky, a následně tyto části spojím v celek, ve kterém se pokusím souvislosti a vztahy, které mi umožní dojít k hlavnímu cíli práce - zjistit příčiny a předpoklady specifického postavení agrární strany v politickém systému první Československé republiky, vysvětlit, jakými způsoby tato strana uvedené postavení získala a udržovala a jaké to mělo důsledky pro ni i pro politický systém Československé republiky.

Jedním z nejdůležitějších zdrojů pro tuto práci se stalo kolektivní dílo J. Malíře a P. Marka *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*, přičemž využit byl hlavně první díl, ve kterém jsou přehledně vyličené nejdůležitější mezníky v dějinách strany od jejích počátků až do roku 1938 a je zde kvalitně přiblížen i stranický systém první republiky.¹ Práce J. Harny a V. Laciny *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938* pak detailně líčí nejdůležitější

¹ Malíř, J., Marek, P. (2005). *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*. 1. díl: Období 1861 – 1938.

zásady politického programu agrární strany v průběhu jejího vývoje, zaobírá se jejím vznikem, důvody úspěchu a všímá si i proměn v programu strany.²

Velmi cennou se pro tuto práci ukázala studie B. Rašticové *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami*, v níž je precizně zachycen vývoj agrární strany u nás za První republiky. Autorka si dobře všímá toho, že ve srovnání s jinými zeměmi bylo postavení agrární strany u nás jistou anomálií.³ Navzdory starší době vzniku je celá řada užitečných poznatků zachycena v knize D. Uhlíře *Republikánská strana venkovského a maloroľnického lidu 1918-1938*, z níž bude čerpáno především při charakteristice přidružených organizací agrární strany.⁴ Po roce 1989 přinesl nový pohled na dějiny agrární strany, její vznik, rozmach i zánik, V. Dostál.⁵

V nedávné minulosti byla pozornost věnována i čelním představitelům agrární strany, kteří se dočkali hned několika velmi kvalitně zpracovaných biografii, kterou budou využity především při tvorbě medailonků nejvýznamnějších osobností strany. První moderně pojatou biografii Antonína Švehly přinesl americký historik D. E. Miller, jenž se pokusil zachytit i proměnu postavení tohoto politika v agrární straně během jejího vývoje.⁶ Rudolfu Beranovi, jenž proslul nejen jako prvorepublikový předseda agrární strany, ale rovněž jako předseda několikaměsíční pomnichovské česko-slovenské vlády, je věnována obsáhla biografie J. Rokoského. Autorovi se tu podařilo zachytit i efektivní strukturu strany.⁷ Osobností Františka Udržala i jeho celou politickou kariérou se pak zabývá ve své práci M. Charbuský.⁸

² Harna, J., Lacina, V. (2007). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha: Historický ústav.

³ Rašticová, B. (2008). *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum. 225 s. Studie (Slovákcké muzeum).

⁴ Uhlíř, D. (1988). *Republikánská strana venkovského a maloroľnického lidu 1918-1938*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV.

⁵ Dostál, V. (1998). *Agrární strana: její rozmach a zánik*. Vyd. 1. Brno: Atlantis.

⁶ Miller, D. E. (2001) *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha: Argo.

⁷ Rokoský, J. (2011) *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad.

⁸ Charbuský, M. (2002) *František Udržal 1866-1938*. Pardubice: Univerzita Pardubice.

1. Definice základních pojmů

Politická strana

Politická strana je skupina lidí organizovaných s cílem získat vládní moc, a to volbami či jinak. Politické strany se často zaměřují se zájmovými skupinami nebo se společenskými hnutími. Od jiných skupin zpravidla odlišují politické strany čtyři charakteristické rysy. Za prvé, strany usilují o výkon vládní moci, a to získáním politických funkcí (malé strany ovšem mohou využívat volby k tomu, aby spíše než moc získaly určitou politickou platformu). Dále, strany jsou organizované útvary s formálním členstvím, demonstrováním „stranickou legitimací“. To je odlišuje od širších a vágnějších společenských hnutí. Třetím kritériem podle Heywooda je, že strany se obvykle zaměřují na širší škálu problémů a zabývají se všemi hlavními tématy vládní politiky (malé strany se však mohou zaměřit jen na jedno téma; pak se podobají zájmovým skupinám). A konečně strany jsou vnitřně sjednoceny - i když v různé míře - společnými politickými preferencemi a celkovou ideologickou identitou.⁹

Sartori nabízí jako minimální definici politické strany - jedná se o politickou skupinu, jež se účastní voleb a jež je jejich prostřednictvím schopna své kandidáty umístit do veřejných úřadů.¹⁰

První republika

Pojem První republika zahrnuje historické období československého státu v období let 1918 – 1938. Začíná 28. října 1918 vyhlášením československé samostatnosti a je ukončeno 30. září 1938 podepsáním Mnichovské dohody. Toto názvosloví je odvozeno z Francie, kde jsou republiky číslovány od doby Velké francouzské revoluce.

První republika jakožto dědic habsburské monarchie v sobě zahrnovala několik územních celků, které jí byly přiznány na mírové konferenci ve Versailles. Na základě Bersaillské mírové dohody s Německem z 28. 6. 1919 a smlouvy ze Saint-Germain z 10.9.1919 s Rakouskem došlo k uznání hranic v rozmezí historických zemí koruny české (předání Hlučínska Německem, části Vitorazska a Valticka Rakouskem). Trianonskou

⁹ Heywood, A. (2002). *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia. Strana 262 - 266.

¹⁰ Fiala, P. a Strmiska, M. (1998). *Teorie politických stran*. Brno: Barrister & Principal. Strana 29.

smlouvou s Maďarskem z 4.6.1920 bylo Československu podstoupeno Slovensko a Podkarpatská Rus. V červenci 1920 též došlo dohodou k rozdělení Těšínska mezi ČSR a Polsko.¹¹ Zájmem vlády nového státního útvaru byla mimo jiné unifikace veřejné správy.

¹¹ Kolektiv autorů (1992): *Dějiny země koruny české II.*, 3. vydání, Praha: Paseka. Strana 150-165.

2. Stranický systém první republiky

Již od vzniku prvního československého samostatného státu zaujímaly politické strany výjimečné postavení. Byly pevnou součástí politického systému a zároveň zasahovaly i do nepolitických oblastí ve společnosti. Jejich silný vliv pocházel již z období před vznikem republiky, kdy díky k nerovnoprávnému postavení českého národa pro něj suplovaly množství funkcí, které pro národ obvykle vykonává stát. Po roce 1918 se staly nositeli politické vůle. Disponovaly množstvím přidružených, zájmových a odborových organizací, jejichž prostřednictvím ovlivňovaly veřejný život.¹²

Stranický systém první republiky lze analyzovat pomocí teorie S. Rokkana a S.M. Lipseta, kteří v souvislosti se vznikem politických stran hovoří o tzv. *cleavages* (rozpory), vytrvalými konflikty mezi různými zájmovými skupinami. Pokud si tyto skupiny uvědomí svoje postavení a jsou ochotny prosazovat své zájmy pomocí politického boje, pak na tomto základě může vzniknout politická strana. Pokud se poté zaměříme specificky na evropskou oblast, pak zde hrály nejvýznamnější roli revoluce národní a revoluce průmyslová. Ty zapříčinily vznik čtyř primárních konfliktů na úrovni centrum-periferie, církev-stát, venkov-město a pracující-vlastníci. Z těchto konfliktů šla následně odvodit podoba stranického systému s dalšími proměnnými – jaké bylo jejich načasování, jaký měly rozsah a intenzitu, jestli v průběhu času posilovaly nebo naopak oslabovaly, zda a do jaké míry se vzájemně překrývaly. Rovněž záleželo na tom, v jakém se nacházely stavu v okamžiku masového rozšíření volebního práva, k čemuž v té době docházelo.

V rámci této teorie je pro nás v souvislosti s agrární stranou důležitý rozpor venkov-město, který se odehrává konkrétně mezi skupinami tradičně dominantního venkova v čele s velkostatkáři, a nově vznikající silnou vrstvou průmyslníků a obchodníků z větších měst. Tato vrstva vznikla v souvislosti s průmyslovou revolucí na přelomu 18. a 19. století, nicméně s tím, jak intenzita této revoluce slábla, konflikt se také mírnil a postupně nad ním převážil rozpor církev-stát nebo pracující-vlastníci. Výjimku opět tvořila Skandinávie, kde byl konflikt město-venkov spíše zintenzivněn jazykovým a kulturním rozporem centrum-periferie, což bylo ovlivněno též i samostatnějším postavením rolníků v minulosti a dominantním postavením měst v lokální politice. Z toho vyplynulo, že postupující proces demokratizace byl zahájen a podporován zejména politickou mobilizací

¹² Malíř, J., Marek, P. (2005). *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*. 1. díl: Období 1861 – 1938. Strana 546.

na venkově. Rozpor venkov-město tak v zemích Skandinávie uchoval svou existenci až do rozšíření volebního práva a z dlouhodobého hlediska vedl ke vzniku agrárně orientovaných politických partají. Těm však byl v následujících desetiletí utlumován vliv nejružnějšími společenskými a demografickými změnami, což zapříčinilo změnu jejich volebního programu a tyto strany se zaměřily obecně na střední vrstvy obyvatel se snahou získat maximální počet voličů.

Co se týká Československa, podíváme-li se na stranický systém od roku 1918, nejpodstatnějším rozporem je zde centrum-periferie. Tento konflikt se odehrával mezi Vídní a snahou české politické reprezentace o menší či větší míru autonomie. Zároveň se jednalo i spor kulturní a národnostní; boj o zachování české národní identity. Z této situace poté došlo k vytvoření de facto dvou paralelních stranických systémů – německého a českého, což do jisté míry umenšovalo ostatní potenciální problémy. Od 30. let 19. století můžeme v rámci české politiky vysledovat dva základní proudy – radikálně demokratický a národně liberální. Oba tyto směry se však lišily v přístupu k řešení rozporu centrum-periferie, navíc až do roku 1874 byla jediným zástupcem Čechů ve stranickém systému Národní strana. Poté, právě na základě rozdílného přístupu, vznikla Národní strana svobodomyšlná („mladočeši“). Třídní rozpor umocnila až hospodářská krize v 70. letech, kdy došlo ke vzniku sociální demokracie. Zemědělci se zejména v 80. letech potýkali s hospodářskými problémy, které ve svém důsledku vedly v první řadě ke vzniku politických subjektů rolníků, kteří se sdružovali pod zastřešením mladočeské strany jakožto záštitou celého českého národa, a v druhé řadě ke vzniku samostatné agrární strany v roce 1889. Tato agrární strana se od samého začátku prezentovala jako zástupce spíše drobných rolníků, v opozici proti tradičním velkostatkářům, což ji stavělo do jiné pozice než evropské klasické agrární strany hájící zájmy v první řadě právě vlastníků velkých pozemků.

Zhruba ve stejné době docházelo též k formování katolických stran, což bylo vnímáno především jako snaha omezit vliv stále silnější sociální demokracie. Převaha národnostního konfliktu poté zapříčinila, že rozpor město-venkov vyvstal a následně byl promítnut do stranického systému až mnohem později než jinde; proto nebyl zeslaben jinými konflikty. Agrární strana započala svou strukturalizaci v době rozšiřování všeobecného volebního práva a z toho plynoucí intenzivní podpory politických partají. Potvrdila tak následně teorii Lipseta a Rokkana, která tvrdí, že strany vytvořené těsně před politickou mobilizací se v konečném důsledku ukázaly jako nejsilnější.

Typickým rysem československého politického stranictví za první republiky byla fragmentace. Tříštění politického spektra pocházelo ještě z předválečné doby; díky pestrému národnostnímu složení se vytvořily relativně izolované národní pospolitosti a každá z nich si vytvořila vlastní stranicko-politické spektrum. Jen ojediněle vznikaly strany, které překročily bariéru národní příslušnosti. Tímto zaměřením všechny strany dříve nebo později narazily na meze vyplývající z limitovaného počtu konkrétní vrstvy obyvatel – jejich snaha překročit tuto vymezenou sféru vedla k politickému napětí a střetům. Na Slovensku a v Podkarpatské Rusi byla situace odlišná; teprve po začlenění těchto území do nově vzniklé republiky tam vznikly podmínky, které urychlily krystalizaci politických stran. V politickém životě první republiky se objevilo v průběhu 20 let jejího trvání několik desítek politických stran (někdy se uvádí 50-60, ale jejich počet mohl přesáhnout až 100 subjektů).¹³ Fragmentaci stranického systému dokazuje i fakt, že minimum stran byly schopné dosáhnout vyššího procentuálního zisku hlasů - v roce 1920 pouze tři strany překročily 10%, v roce 1925 pouze dvě, v roce 1929 čtyři a v roce 1935 opět čtyři. Ovšem pouze jednou se stalo, že nějaká strana získala více než 20% - čs. strana sociálně demokratická v roce 1920 (25,7%). Tato roztržitost byla rovněž podpořena volebním systémem do parlamentu, který byl proporční.

Pokud bychom vycházeli zejména z faktoru silné fragmentace, pak můžeme tento stranický systém zařadit dle typologie Sartoriho¹⁴ do skupiny tzv. polarizovaného pluralismu.¹⁵

Ta je poté spjata s koncepcí extrémního pluralismu (tj. s počtem relevantních stran překračujícím pět či šest) a charakterizují ji tyto znaky – antisystémové strany, bilaterální opozice – tedy opoziční strany na opačných pólech politického spektra), polarizací veřejného mínění, ideologickou vzdáleností jednotlivých politických subjektů, převahou tzv. centrifugálních (odstředivých) tendencí stranicko-politické soutěže nad centripetálními (dostředivými), výskytem ideologické mentality a ideologickým strukturováním politické obce, existencí silné strany stojící v politickém absenci alternativních koalic a výskytem pouze periferní obměny (“periferního přesahování”) vládních koalic – což je zapříčiněno nezodpovědností převážně antisystémové opozice a také přechodem k politice přehnané

¹³ Kárník, Z. (2003). *České země v éře První republiky (1918-1938)*. Praha: Libri. Strana 220.

¹⁴ Sartori, G. (1990). *A Typology of Party Systems*. IN: “The West European Party Systems” (Ed. by Peter Mair), Oxford University Press.

¹⁵ Holzer, J. (1997). *První a Druhá Československá republika: úvod do komparace politických systémů*. IN: *Politologický časopis* č.4/97, Strana 330-351.

licitace, agresivity a stupňování slibů.¹⁶ Tento formát v důsledcích může vést k zhroucení politického systému, neboť středové strany jsou donuceny bránit se ve dvou dimenzích proti zmíněné bilaterální antisystémové opozici – reprezentanti těchto stran se snaží získat přízeň voličů z krajní levice i pravice, zatímco význam středové vlády tím neustále klesá. Tyto příklady lze sledovat na Výmarské republice či ve francouzské čtvrté republice.

V teorii Sartoriho lze na druhou stranu nalézt i slabiny, na které upozorňuje například Maxmilián Strmiska – není zcela zřejmé, jak nebo do jaké míry spolu souvisí struktura stranického systému a volební systém, dále jestli je ideologická polarizace spíše atributem stranického systému nebo politické obce jako takové, a do jaké míry byly splněny podmínky teorie u výše zmíněných příkladů.¹⁷

Když se vrátíme ke stranickému systému první republiky a podíváme se na něj optikou teorie Sartoriho, můžeme potvrdit existenci antisystémových stran, což byla bezesporu KSČ a některé německé politické strany jako například DNSAP, Sudetoněmecké fronty nebo DNP. Co na druhou stranu chybí, jsou bilaterální opozice – například krajně pravicová uskupení byla v rámci stranického systému marginální, a to až do roku 1938. Nenalezneme zde ani ideologickou polarizaci, také chybí odstředivý typ politické soutěže. V průběhu 20. let měly antisystémové strany malou podporu, která se zvýšila až ve 30. letech a byla završena volebním vítězstvím SdP v roce 1935. Teorii by mohla však podpořit existence silné strany v rámci politického a ideologického středu a absence alternativních koalic. Stávající vlády se měnily pouze periferně, což způsobila politická fragmentace, existence antisystémových stran, odpor české politické reprezentace proti zástupcům německé menšiny a snaha sjednotit se ve strategii proti světové hospodářské krizi z 30. let, která velmi silně zasáhla i Československo. Můžeme zde hovořit pouze o čtyřech základních typech vládních koalic – tzv. všenárodní, která dle svého názvu zahrnuje většinu významných českých politických stran, dále rudozelené, ve které se spojili agráři se sociálními demokraty, široké se všemi českými a německými aktivistickými stranami, a tzv. občanské nebo také panské, která zahrnovala české a německé nesocialistické strany a zároveň jako jediná obsahovala ideologicky vzdálenější strany. Důvodem ke vzniku občanské koalice trvající od roku 1926 do roku 1929 byla primárně dohoda o vzájemné podpoře k dosažení vlastních cílů a zájmů.¹⁸

¹⁶ Strmiska, M. (1997). *Polarizovaný pluralismus nebo polarizovaný multipartismus?* IN: Politologický časopis č.3/97. Strana 213-230.

¹⁷ Tamtéž, Strana 213-230.

¹⁸ Uhlíř, D. (1970). *Republikánská strana lidu zemědělského a maloroľnického ve vládě panské koalice.* IN: ČsČH XVIII. Ročník 1970., č.2, Strana 195-233.

„Jestliže tedy po celou dobu první republiky tvořila vládu obměňující se středová koalice (skládající se vždy minimálně ze tří stran), pak tou stranou s pozicí ve středu; jedinou stranou, jež byla členem všech prvorepublikových vlád (vyjma úřednické kabinetů) a tvořila jakousi páteř vládních koalic, byla právě strana agrární. Její mocenský vliv tedy plynul právě z této pozice, která je klíčová ve výše popsaném modelu stranické soutěže.“¹⁹

Během 19. století v habsburské říši převládl nad tendencí k vytváření občanské společnosti proces krystalizace moderních národů na etnickém principu, což pak vedlo k růstu nacionalismu. V českých zemích tak vznikly dvě paralelní občanské společnosti – Češi a Němci si vytvářeli svou paralelní strukturu politického stranictví. Překlenutí národní hranice v politickém stranictví nemělo naději na úspěch, pokus překročit národní bariéru mezi českým a slovenským prostředím měl jen dílčí výsledky. Jen čas od času vytvářely některé české, resp. slovenské strany spojenectví. Zvláštností stranickopolitické struktury první republiky byla existence masové komunistické strany, která jako jediná dokázala překročit nacionální přehradu a ustavila se jako internacionální strana sdružující příslušníky všech etnických složek obyvatelstva.²⁰

Všechny hlavní české politické proudy působící v českých zemích přestály první světovou válku a zaujaly významné místo v politickém systému nového státu. Mladočeský proud se etabloval v podobě Československé národní demokracie. Strana národně - sociální se spojila s částí realistů, pokrokářů a anarchokomunistů v Českou stranu socialistickou, od ledna 1919 pak Československou stranu socialistickou. Československá strana lidová vznikla spojením roztržitého katolického tábora.

Agrární strana představovala na prahu nové republiky silný a konsolidovaný subjekt, plně připravený podílet se na moci. Převážně z agitačních důvodů přijala označení Republikánská strana československého venkova, od 1922, kdy se sloučila se slovenskými agrárníky Republikánská strana československého lidu rolnického a maloroelnického. Nejsilnější z hlediska počtu stoupenců byla Československá sociálně demokratická strana dělnická, ze které se v roce 1921 odštěpila Komunistická strana.

Německé strany se zpočátku se všechny vyslovily proti novému státu a jen postupně se dařilo část z nich získat přístup ke spolupráci při řízení státních záležitostí. Spektrum německých stran se výrazně podobalo struktuře českých politických stran, byl zde jen patrný vyšší stupeň politického extremismu. Patřily mezi ně Německá křesťansko-

¹⁹ Kubálek, M. (1998). *Postavení agrární strany v politickém systému první republiky*. Agrární www portál AGRIS.

²⁰ Malíř, J., Marek, P. (2005). *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*. 1. díl: Období 1861 – 1938. Strana 547.

sociální strana lidová (DCV), Sudetoněmecká strana (SdP), Svaz zemědělců (BdL), Německá strana nacionální (DNP), Německá nacionálně socialistická strana dělnická (DNSAP) a početně nejsilnější Německá sociálně demokratická strana dělnická (DSDAP), v níž podobně jako v československé sociální demokracii probíhala diferenciací a masa jejích členů přešla během roku 1921 do KSČ.²¹

Slovenské stranictví doznalo významnou změnu v důsledku spojení s českými zeměmi. Teprve po vzniku republiky zde probíhala vrcholná fáze politické diferenciací a zakládání slovenských politických stran. Byly to Slovenská ľudová strana, Slovenská národní strana, která do té doby reprezentovala slovenské národní hnutí, nyní prožívala těžké období rozchodu s některými politickými proudy, v několika fázích se oddělil agrární proud, který směřoval ke sloučení s českými agrárníky. Projevovaly se jisté snahy o proniknutí českých stran do slovenského prostředí – úspěch tak oslavili agrárníci a sociálnědemokratické strany. Avšak integrace s českým partnerem nebyla nikdy úplná, v obou celostátních stranách trvale existovala tzv. slovenská křídla. Pokus o sloučení katolických stran proběhl jen na volebním souručenství v roce 1920.²²

Maďarské strany stejně jako německé odmítaly začlenění území do československého státu. Nejsilnější byla strana Zemská křesťansko-sociální strana (získávala stoupence i mezi Němci žijícími na Slovensku), Maďarská zemská strana zemědělců a maloročníků, která se v roce 1925 přeměnila na Maďarskou národní stranu a také Maďarsko-německá sociálně demokratická strana, která spolupracovala s československou sociální demokracií. V roce 1936 vznikla Sjednocená maďarská strana, jako vyvrcholení úsilí o sjednocení maďarského tábora. Vzhledem k malému podílu maďarské národnosti na celkovém počtu obyvatelstva (5,6%) se mohly maďarské strany v systému poměrného zastoupení prosadit pouze v omezené míře.

Polské strany měly ještě omezenější působnost než maďarské; působily pouze v rámci Těšínska. Jejich spektrum nebylo příliš diferenciované z důvodu národně-obranných tendencí. Existovala zde Polská socialistická strana dělnická v Československu, Svaz slezských katolíků a Polská lidová strana.

Pozoruhodným jevem, který dokresloval široké pojetí demokracie v Československé republice, byl vznik židovských stran. Umožnila to i skutečnost, že v Československu byla uznána jako zvláštní kategorie židovská národnost. Větší koncentrace

²¹ Kárník, Z. (2003). *České země v éře První republiky (1918-1938)*. Praha: Libri. Strana 223.

²² Malíř, J., Marek, P. (2005). *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*. 1. díl: Období 1861 – 1938. Strana 560.

Židů jen na Podkarpatské Rusi. Největší vliv měla Židovská strana, ke spolupráci se sociálně-demokratickými stranami inklinovala jinak mezinárodní organizace Poale Sion.²³

Samostatnou kapitolou byl vývoj politického stranictví na Podkarpatské Rusi, zde jednak rozvíjely činnost maďarské strany, které měly jádro své organizace na Slovensku, jednak se tu také pokoušely zakotvit silné české strany, ale především byly zakládány „rusínské“ strany. Ruská lidová strana se zformovala jakožto mluvčí velkoruského směru, mezi další patřily Karpatoruská strana práce maloročníků a bezzemků či Autonomní zemědělský svaz. Značné pozice měly i strany židovské.²⁴

²³ Malíř, J., Marek, P. (2005). *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*. 1. díl: Období 1861 – 1938. Strana 565-570.

²⁴ Kárník, Z. (2003). *České země v éře První republiky (1918-1938)*. Praha: Libri. Strana 240.

3. Vznik a profilace agrární strany

Ideologie Republikánské strany obsahovala stěžejní zásady, jako jsou nacionalismus, řád pudy, demokracie ve správě věcí národa i vnitřního života strany a soukromé vlastnictví.

České vlastenectví bylo duševním majetkem venkovských vrstev již v době probuzenecké. Po zavedení konstitučního života v roce 1867 se národní samospráva rozrůstala v obcích, okresech i na zemské úrovni. Zatímco města byla ještě ovládána rakouskými notábly a často německy mluvícími menšinami, český venkov samosprávu plně prožíval a uplatnil. Masová hnutí v Čechách, a do jisté míry i na Moravě, byla vyvolána venkovským obyvatelstvem jako protest proti dualismu a dualistické vládě rakousko-uherské, zavedené státoprávními dohodami s Uhrami. První velký tábor lidu se konal na úpatí Řípu 10. května 1868. Shromáždilo se tam na 20 000 lidí, především venkovanů. Hnutí nabylo na popularitě a rozšířilo se po celém království. Koncem 80. let 19. století byl národ nespokojen s politikou staročeků ve Vídni. Hlavní opozice vyrostla ve venkovských volebních oblastech a způsobila porážku staročeského konzervatismu. Venkov se stal páteří vítězné strany mladočeské, jejíž poslanci byli převážně zvoleni ve venkovské kurii.²⁵

Po vzniku agrární strany byl nacionalismus motorem agrární delegace na zemském sněmu v boji za ústavní práva českého obyvatelstva. Stejně tomu bylo na vídeňské říšské radě při obhajobě státoprávních požadavků českého národa.

Když se za války v roce 1917 obnovil ústavní život, představitelé agrární strany projevíli národní aspirace rozhodněji než socialisté a mladočeši. Agrární tisk, jmenovitě Večer, jako mluvčí národních tužeb strany přispěl významnou měrou k jejímu přechodu od rakouské loajality k rozhodné orientaci protihabsburské.

Po vzniku československého státu Republikánská strana odmítla heslovitý pacifismus šířený mezinárodním socialismem. Přihlásila se k vybudování branné moci v novém státě jako neodvislé nadstranické instituce a byla proti tvoření vojenských rad po ruském vzoru. Po celou dobu trvání československého státu spravovala ministerstvo obrany a budovala národní armádu jako záštitu republiky. Republikánská strana od počátku neskrývala svůj zájem o dosažení co největšího podílu na politické moci, což vyvolávalo

²⁵ Harna, J., Lacina, V. (2007). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha: Historický ústav. Strana 50.

ostrou kritiku nejen ze strany jejích konkurentů a protivníků, ale i z politicky nezávislých kruhů se ozývaly výtky proti ambicím, jež agrárníci ve vrcholné politické sféře projevovali.

Požadavek osamostatnění Republikánské strany na Slovensku směřoval k říšskému sjezdu strany v lednu 1936. Snahy o změny v organizačním řádu strany neuspěly, dokonce nebyly na sjezdu projednávány. Odmítnutí vyplývá z projevu předsedy Berana, který řekl, že „*dualismus považujeme u nás za nemožný. Nepotřebujeme jej, protože bratři Slovinci jsou stejně tak rovnoprávní a odpovědní jako Češi. To musí být vedoucí zásadou.*“²⁶ Požadavek uplatnění etnicky samostatného národa slovenského v rámci československé státnosti tím ovšem z lůna Republikánské strany na Slovensku nevymizel.

Zákon půdy byl ideovým základem programu Republikánské strany. Ve Švehlově způsobu myšlení našel svého tlumočitele. Co pro mnohé znělo jako mystika, Švehla přeměnil v tyto principy: Půda je zdrojem veškerého života. Prvovýroba, zemědělství dobývá z půdy chléb. Vlastnictví k půdě rozhoduje o složení národa. Řešení tohoto vlastnictví působilo často dramatické děje v historii lidstva. Zemědělec je nejtvořivější živel v národě; potřebuje ke své práci klid, trvalou jistotu a bezpečí. Pracovníci na půdě jsou studnicí zdravých tělesných i morálních sil. Na půdě se rozvíjí celý život národa, národ je výtvorem své půdy. Zemědělec konzervuje jen osvědčené a zdravé. Pomáhat zabezpečovat hospodářský, sociální i kulturní rozvoj a postavení zemědělské vrstvy národa je příkazem pro stát.²⁷

Právo lidu, orgán sociálních demokratů, přineslo 21. června 1938 článek Mluva agrarismu. Píše se v něm, že od muže ze socialistických řad vyšel hlas nesouhlasící se Švehlovým řádem půdy. Dále uvádí, že dělníci jsou střízlivější než sedláci, že dělníci si nevymýšlejí řád stroje.

Co v článku ale chybělo - dělník ovládá stroj, kdežto rolník neovládá půdu; je jenom jejím spolupracovníkem v přírodě. Půda, život rostlin, každodenní styk s přírodou, závislost na jejích silách, to vše tvoří duševno rolníka, jeho životní zkušenosti a vytváří jeho typický charakter, jeho postavení v národní společnosti.

Republikánská strana přijala ideologii, že životní řád, k němuž země vychovává, je řád tuhé kázně, řád skromnosti, řád rovnováhy sil přírodních a lidských, nikoliv řád kapitalistické spekulace. Je to řád zvolna, ale úporně dobývaného vývoje, nikoliv řád

²⁶ Harna, J., Lacina, V. (2007). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha: Historický ústav. Strana 58.

²⁷ Tamtéž, Strana 89.

ukvapených a násilných převratů, je to tedy řád, jehož lze s prospěchem užít při organizaci národa a státu.

I když mnohým kritikům se zákon půdy jevil jako mýtus, který neodpovídá skutečnosti, agrární ideologie viděla v rolnické práci a životě odpovědnou správu jeho podnikání. Vzájemnost spolupráce s přírodou poskytuje nejen živobytí pro rolnického podnikatele, ale vytváří národohospodářskou a sociální hodnotu, kterou představuje dobrý hospodář.

Postupem času se zemědělství proměňovalo technicky, hospodářsky, politicky i vnějším stylem života a věda pronikala do rolnického způsobu selského hospodaření i do praxe odbytové; to vše nevymanilo rolníka ze zákonitosti řádu půdy, naopak to zvýšilo jeho odpovědnost za národní společnost.

Plně demokratickou se stala agrární strana v roce 1905, když se přihlásila k principu všeobecného a rovného práva hlasovacího, a tím překonala první vývojovou fázi zemanské strany. Demokracii zůstala věrna po celou dobu svého trvání. Než byly v Rakousku v roce 1907 uzákoněny nové volební řády, hájila demokracii proti vídeňskému centralismu. Ve světové válce se jasně hlásil k demokracii její předseda Švehla:

„My chceme republiku, o monarchii není u nás ani řeči. My důvěřujeme republice, v republice spatřujeme zajištění demokracie a můžeme žít jen v demokracii. My chceme být účastni jako členové demokratického světa, který zajišťuje světu mír.“²⁸

Po válce vyjadřovala Republikánská strana věrnost demokracii na všech svých říšských sjezdech a manifestačně na sjezdu strany v jubilejním roce 1928. Demokracie byla obsahem organizačního řádu strany a programem agrární politiky.

„Zatímco první agrární ideologie v teorii i praxi se zabývala ekonomickými faktory, poválečná agrární demokracie se obírá člověkem pracujícím na půdě; pro půdu ovšem pěstuje také zemědělskou vědu, ekonomickou i sociální politiku venkova. Zahájila boj o lidský aspekt venkovana, pro jeho půdní vlastnictví, pro jeho hmotnou nezávislost a jeho prosperitu, což všechno směřuje k osobní svobodě, sociálnímu, duchovnímu a morálnímu pokroku.“²⁹

Strana nebyla zejména v první polovině dvacátých let zcela jednotná; spory probíhaly zejména mezi Švehlou a jeho stoupenci, a tzv. konzervativní statkářskou sekcí, která nesouhlasila s konceptem malozemědělské orientace. Do ní patřili například členové

²⁸ Harna, J., Lacina, V. (2007). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha: Historický ústav. Strana 154.

²⁹ Tamtéž, Strana 156.

strany Josef Žďárský, Karel Prášek nebo Rudolf Bergman. Jednoznačnou převahu však postupem doby získal Antonín Švehla.

Po vzniku republiky byla agrární strana nejlépe připraveným subjektem k převzetí politické odpovědnosti za tento stát. Nejenže disponovala masovou členskou základnou rozloženou vcelku rovnoměrně ve všech regionech s převážně českým obyvatelstvem, ale měla i pevně vybudovanou a hierarchicky členěnou stranickou organizaci, v jejímž čele stálo několik osobností schopných pružně reagovat na měnící se situaci.³⁰ Ve všech následujících koaličních vládách ji zpravidla zastupovali čtyři ministři (vlády měly od 15 do 18 členů včetně premiéra), kteří stáli, alespoň podle představ agrárních vůdců, v čele mocensky a politicky nejdůležitějších resortů: ministerstev vnitra a národní obrany. Pokud si vezmeme, že Československo bylo relativně vyspělou průmyslovou zemí, pak již toto ukazuje, že ve srovnání s jinými evropskými státy bylo toto postavení republikánské strany přinejmenším jistou anomálií.³¹

Když se v roce 1926 začaly ve veřejném životě prosazovat fašistické elementy, byla to Republikánská strana a její předseda, kdo zastavil rozpínavost českého fašismu. V posledních volbách republiky, v květnu 1935, kdy se fašismus povzbuzen mezinárodní situací opět snažil prosadit, Republikánská strana s ním na vesnici svedla rozhodný boj a vyhrála. Byla to doba, kdy celou Evropou šly protidemokratické vlny, které se také v Československu snažily využít nespokojenosti venkova v hospodářské krizi. Republikánská strana odrazila útoky zprava i zleva.

Rezoluce politické komise sjezdu z roku 1936 vyjadřuje důvěru v československou demokracii:

„Národ v demokracii vidí svou budoucnost a spásu. Demokracie znamená pro něho život a vzestup; v demokracii pozvedá slabé a vyrovnává křivdy. V demokracii si dává zákony, veřejnou správu, zaručuje bezpečnost a buduje svou armádu. Demokratickou politikou si stát určuje svůj hospodářský rozvoj, právní jistotu a kulturu. Proto bude demokracie politikou národa, proto bude devízou politiky zemědělské. Republikánská strana a zemědělský lid vždy a za všech okolností jí zůstane věren.“³²

³⁰ Rašticová, B. (2008). *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum. 225 s. Studie (Slovácké muzeum). Strana 9.

³¹ Tamtéž, Strana 9.

³² *Rezoluce politické komise sjezdu z roku 1936*. IN Harna, J., Lacina, V. (2007). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha: Historický ústav. Strana 157.

Sjezdová rezoluce potvrzuje loajalitu koaliční spolupráci:

„Prostředkem a ochranou demokracie v naší vnitřní politice je koalice státotvorných stran, která již od počátku republiky vede a spravuje stát. Jsme a zůstaneme stranou politického středu. Koalice je pro nás jediným možným prostředkem řízení veřejných záležitostí, znamená kompromis a relativní spravedlnost ke všem vrstvám občanstva. To je naše politika pravé demokracie, toť politika loajální a koaliční spolupráce.“³³

Když musela Republikánská strana v době velké hospodářské krize tvrdě zápasit o své představy agrární politiky státu, zůstala demokracii a koalici věrná.

Soukromé vlastnictví bylo stěžejní zásadou ideologie Republikánské strany, soukromé vlastnictví půdy především. Bylo ústředním vyjádřením individualismu venkovského člověka, základní touhu vlastnit a vlastněné obhospodařovat ve prospěch majitele a rodiny.

Proto bylo rolnické politické hnutí od svých počátků protivníkem socialismu, který usiloval o společenský řád kolektivního či státního vlastnictví, v němž každý bude chtít co nejvíce brát a co nejméně dávat.

Rolníkovo vlastnické právo k půdě nebylo kapitalismem, jak jej vykládali a pronásledovali socialisté. V zemědělském vlastnictví a podnikání jsou tři činitelé: půda, práce a kapitál. Zemědělec investuje jak práci, tak kapitál. Chce být pánem svých výrobků a jejich uplatnění. Nedávný osud československého zemědělství dokázal, kam vede snížení zemědělce-podnikatele na dělníka bez vlivu na správu zemědělského podniku. Družstva podle představ a zkušeností zemědělce a jeho agrární politiky mají význam tam, kde ulehčují rolnickému hospodaření, nikoliv tam, kde přímo přebírají hospodářskou funkci. Agrární stavovské a politické hnutí dokázalo vybudovat mocné družstevnictví, které podporovalo soukromopodnikatelský rozvoj zemědělství.

Agrární ideologie soukromého vlastnictví, mocně uplatněná v pozemkové reformě, činila svobodné podnikání základem ve výrobě, ve výdělku, ale již v prvních programech jasně řekla, že tato svoboda nesmí být svobodou k vykořisťování. Proto bylo zemědělské hnutí proti velkému kapitálu, který by ve svém liberálním působení utlačoval kapitálově slabší občanstvo. Pro účely pozemkové reformy neváhala strana zemědělců sáhnout na velký pozemkový majetek. Do svého programu také zařadila požadavek znárodnění dolů.

³³ Rezoluce politické komise sjezdu z roku 1936. IN Harna, J., Lacina, V. (2007). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha: Historický ústav. Strana 157.

Soukromé vlastnictví mělo v pojetí zemědělského hnutí výrazný sociální odstín. Zásada soukromého vlastnictví se vyhranila sociálně jak proti pozemkovému feudalismu, tak proti konzervativnímu vlastnictví kapitalistickému. Takové hodnocení soukromého majetku dalo rolnickému hnutí značnou politickou pružnost. Hlavním cílem byl prospěch zemědělce jako výrazné sociální a podnikatelské skupiny v národní společnosti.

Tomuto cíli sloužila úprava soukromého podnikání zemědělského v době hospodářské krize. Republikánská strana se snažila pomáhat zemědělství úlevami. Jak se krize rozšiřovala v krizi mezinárodní, došla strana k poznání, že bude nutno provést hluboké zásahy do hospodářského života zemědělce. Dala souhlas k devalvaci měny.

Z krize vyplynula pozitivní politika proti politice finančního kapitálu. Když subvenční a ochranná zákonná pomoc nedokázala zemědělskou krizi zastavit, Republikánská strana přišla s myšlenkou regulovaného hospodářství. Nejpronikavější národohospodářskou změnou směřující k zavedení řízeného hospodářství byl obilní monopol, který se přes počáteční organizační potíže osvědčil. Přestože pro zemědělce znamenal značné omezení podnikatelské svobody, na základě dobrých zkušeností podala Republikánská strana návrh, aby bylo řízené hospodářství rozšířeno i na ostatní obory národního hospodářství. Uzákoněním řízeného hospodářství v obilním sektoru byl při zachování soukromého vlastnictví definitivně poražen hospodářský liberalismus, nejen hospodářsky, ale i politicky. Když se tak rozhodně a účinně strana vlastníků, a ne dělníků, vřadila do protiliberalistické fronty, byl jeho osud na půdě Československa téměř zpečetěn. Řízené hospodářství poskytlo nejen přímou pomoc československému rolníkovi, ale i organizační páteř celému zemědělství. Kdyby nebyla v Mnichově ztracena samostatnost státu, hospodářské plánování by se dále rozvíjelo.³⁴

³⁴ Harna, J., Lacina, V. (2007). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha: Historický ústav. Strana 178 – 190.

4. Organizační struktura, tisk, zájmové, družstevní a další složky strany

4.1 Organizační struktura

Antonín Švehla zůstal předsedou strany až do své smrti v roce 1933. Poté byla předsednická funkce obnovena až v roce 1935, kdy se do čela republikánů postavil Rudolf Beran. Potvrzen byl na VI. říšském sjezdu v lednu 1936 a funkci zastával až do rozpuštění strany v roce 1938.

Stranickou základnu v celém jejím rozsahu tvořil mimořádně pestrý mix politických, zájmových a přidružených organizací, s různými zájmy a požadavky. Jednotícím prvkem byla pouze idea agrarismu.³⁵ Strana musela akcentovat především regionální odlišnosti, neboť různé přírodní podmínky v rámci republiky ovlivňovaly zemědělskou produkci různými způsoby. Pod vlivem zavedení všeobecného volebního práva se stejně jako další strany pod taktovkou Švehly proměnila ze strany původně honorační na stranu masovou, což vedlo i ke změně struktury stranické organizace. Pokud neměla být narušena integrita strany, vedení nechávalo svým místním organizacím poměrnou volnost, co se týče zasahování do lokální politiky. Kladl se důraz na účast členů v obecních samosprávách a v dalších člancích správy a samosprávy. Agrární strana disponovala vysoce funkční organizační strukturou a velmi detailně propracovaným organizačním řádem, který byl přijat na jejím říšském sněmu v roce 1922. Vycházel z demokratických zásad, ač se jednalo o stranu centralizovanou. V některých strukturálních rovinách se organizace kryla s administrativním členěním státu (obce, okresy), v jiných neodpovídala. Její základní a hlavní složkou byly místní organizace, které se měly založit ideálně v každé obci. V čele místní organizace stál důvěrník a spolu s ním řídili organizaci další funkcionáři v rámci výboru skládajícím se z 5 až 9 členů. Výbor měl mnoho funkcí, které funkcionáři plnili především v rámci své osobní autority. Vyšším stupněm organizační struktury byla organizace okresní, která sdružovala všechny organizace místní. V čele měla valnou hromadu a výbor, vedl ji okresní důvěrník. Byly zde již ustanovovány zvláštní odbory nebo pracovní komise: odbor ženský, samosprávný, živnostenský, dělnický

³⁵ Harna, J. (ed.), Rašticová, B. (ed.) a Burešová, J. (2012). *Regionální zvláštnosti politiky agrární strany v období první Československé republiky*. Vyd. 1. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti. Strana 9.

atd. Vznikaly zároveň další specializované organizační útvary jako okresní hospodářský sbor, který koordinoval hospodářskou činnost v okrese. Agrární regiony byly dále župní, které vznikly v důsledku župního zákona, který se však fakticky nikdy nerealizoval. Sídlo župního výboru bylo zpravidla ve významném centru daného regionu. Velikost žup i vhodně volená centra odpovídala nejlépe potřebám přirozených regionů, respektujícím i komunikační možnosti místních organizací.³⁶ Župní organizace byly pro stranu velmi důležité, měly „*udávati směr pro zdravý vývoj a moderní samosprávu. Podrobí pilné pozornosti život venkova a postaví se v čelo každé akce, směřující ke zvednutí kultury a ku podpoře zdravých proudů sociálních. Školství, zvláště naše odborné najde v nich spolupracovníky a propagátory. Pomocí organizací dorostu rozvíří pronikavou činnost vzdělávací v přesvědčení, že vzdělání potřebuje svobodný národ pro nutný přerod ideový a mravní...“* Vyslovovalo se rovněž přesvědčení, že župy budou mít dosti váhy a síly, „*aby životní zájmy zemědělství chránily a spravedlivé naše požadavky pomáhaly přiváděti k uplatnění.*“³⁷ Župní výbory spravovaly všechny okresní politické organizace i organizace dorostu, žen, Domoviny a další odborové rolnické organizace v rámci župního území. V čele župy stál výbor důvěrníků, který byl volen na 3 roky a byl tvořen zástupci všech okresních organizací politických, organizací dorostu, žen, zástupci Domoviny, Ústředního sdružení úředníků, učitelů a zřizenců, okresních sborů hospodářských. Dalšími členy byli poslanci, senátoři, župní sekretář a redaktor regionálního listu. Sestavovali za župy kandidátky do zákonodárných sborů. Z členů tohoto sboru se však volil zpravidla dvacetičlenný, nejvýše třicetičlenný župní výbor a z něj pak bylo vybráno šestičlenné předsednictvo. Župní organizace podléhaly ústřednímu výkonnému výboru a předsednictvu strany. Župní sekretariáty tvořily velmi účinné logistické zázemí pro práci volených orgánů.

Republikánská strana měla v době V. říšského sjezdu (29. - 30. října 1932 celkem 314 okresních organizací (151 v Čechách, 72 na Moravě a ve Slezsku, 79 na Slovensku a 12 na Podkarpatské Rusi). Počet sekretariátů se zvýšil na 85.³⁸

V rámci demokratizační koncepce stranické politiky kladl předseda strany Antonín Švehla velký důraz na propagaci, především prostřednictvím tisku. Proto byl také v roce 1906 založen oficiální stranický tiskový orgán Venkov, který měl podpořit vazbu strany se

³⁶ Harna, J. (ed.), Rašticová, B. (ed.) a Burešová, J. (2012). *Regionální zvláštnosti politiky agrární strany v období první Československé republiky*. Vyd. 1. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti. Strana 12-14.

³⁷ *Organizační řád Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu*. (1922) In: Program a organizační řád „Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu“. Praha. Strana 106– 109.

³⁸ Dostál, V. (1998). *Agrární strana: její rozmach a zánik*. Vyd. 1. Brno: Atlantis. Strana 149.

svými voliči a rovněž vzdělávat v oblasti zemědělství. Postupně byl doplňován dalšími regionálními periodiky. Péče o rozvětvený stranický tisk jako prostředek každodenního styku s členy i stoupenci strany byla velmi účinná.

V průběhu první světové války byl agrární tisk a tiskařské podniky strany sídlem národní rezistence. Venkov přitom zachovával oficiální loajalitu tím, že chladně referoval o válečných událostech, nově vzniklý Večer však zastával pozici otevřeného tlumočnicka národních tužeb, a proto byl i nejvíce vyhledávaným časopisem v Praze. Pod vedením Josefa Vraného vyjadřoval mínění národa.³⁹

Po válce měla agrární žurnalistika důležitou úlohu v rozvoji strany. Lidový deník byl nejrozšířenějším deníkem na venkově a Večer, pobočný tisk Deníku, byl nadále oblíben u čtenářů z Prahy. Na scéně se také objevil brněnský deník Svoboda a na Slovensku Slovenský denník a Slovenská politika. Strana vydávala i řadu krajinských časopisů, jež jí přidávaly na popularitě. V českých zemích vycházely ve všech volebních krajích.⁴⁰

Pozice agrární strany se neustále zlepšovala také zásluhou její náboženské snášenlivosti. Strana se pokoušela náboženské otázky podřídit obraně zemědělství a chtěla také zamezit konfesijním sporům. Tento postoj zastávala částečně díky složité náboženské situaci v ČSR, částečně s ohledem na heterogenní stranické voliče. Náboženství chtěla spojit s vlastenectvím, náboženskou svobodou chápala jako nedotknutelnou. V programových prohlášeních byly náboženské otázky formulovány s opatrností, aby se nikoho nedotkly a dovolovaly straně flexibilitu při výběru koaličních partnerů.⁴¹

4.2 Přidružené organizace

Agrární strana iniciovala vznik družstev, která pomáhaly rolníkům financovat jejich podniky. Ty se v roce 1906 spojily do Ústřední jednoty českých hospodářských společenstev (UJČHS), která sdružovala 1023 lidových peněžních ústavů svépomocných a 123 různých družstev hospodářských.⁴²

³⁹ Dostál, V. (1998). *Agrární strana*. Brno: Atlantis. Strana 305.

⁴⁰ Tamtéž, Strana 305-306.

⁴¹ Rokoský, J. (2011) *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad. Strana 114-115.

⁴² Dostál, V. (1998). *Agrární strana*. Brno: Atlantis. Strana 30.

Pro podporu různých skupin obyvatel strana vytvořila množství přidružených zájmových organizací. Říšská jednota republikánského dorostu byla mládežnická organizace strany, seskupující zájemce ve věku od 14 do 30 let. Znamenala kádrovou rezervu funkcionářů, členem byl např. v mládí Rudolf Beran. Vznikla 14. května 1921 sjednocením agrárního dorostu na Slovensku a v českých zemích. V roce 1938 měla přes 130 000 členů.⁴³

Ústřední svaz agrárních akademiků vznikl v roce 1922 spojením Klubu republikánských akademiků v Brně a Sdružení agrárních akademiků v Praze. Sdružoval venkovské studenty a představoval intelektuální základnu strany. Mezi nimi se zrodil i ruralismus, který představoval nový literární směr své doby.⁴⁴

Domovina domkářů a maloročníků byl odborový, nebo spíše zájmový spolek zemědělců. Sloužil mimo jiné k prosazování pozemkové reformy podle agrárnických představ; vedení prosazovalo přiděly půdy svým členům. Do konce dvacátých let měl 5000 místních organizací a více než 100 000 členů. Domovina vznikla krátce po převratu a podnětem k jejímu vzniku se stal zákon o obstavení velkostatku, což byl první ze zákonů o pozemkové reformě. Maloročníci a bezzemci byli do agrární strany přiváděni pod příslibem rozdělení velkostatkářské půdy.⁴⁵

Ústřední sdružení venkovského živnostnictva bylo napojeno na Domovinu, sdružovalo venkovské podnikatele závislé na zemědělství. Prosazovalo finanční podporu nebo daňové úlevy pro své členy. Založeno bylo roku 1923. Personální spojení s výkonným výborem agrární strany představoval předseda poslanec a pozdější senátor Josef Sechtr.⁴⁶

Odborová jednota zemědělských a lesních zaměstnanců, vzniklá v roce 1923, měla konkurovat socialistickým odborům proniknuvším na vesnici. Ve 30. letech měla okolo 60 000 členů. Členství v této organizaci usnadňovalo opatření zaměstnání v zemědělských oborech a přidruženém průmyslu.⁴⁷

Ústřední sdružení úředníků, učitelů a zřizenců sdružovalo státní zaměstnance organizované v Republikánské straně. Nejvlivnější složkou byli učitelé vydávající časopis Škola našeho života. Cílem bylo získat pro stranu hlavně vesnickou inteligenci.

⁴³ Uhlíř, D. (1988). *Republikánská strana venkovského a maloročnického lidu 1918-1938*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV. Strana 65.

⁴⁴ Tamtéž, Strana 78.

⁴⁵ Tamtéž, Strana 63.

⁴⁶ Tamtéž, Strana 73.

⁴⁷ Tamtéž, Strana 71-72.

Předsedou sdružení byl dr. Josef Kazimour, což byl dlouholetý předseda kulturní komise výkonného výboru strany.⁴⁸

Selská jízda vznikla původně jako nestranická organizace, agráři ji ale postupně zcela ovládli. Ústředí selských jízd bylo ustaveno v roce 1926. Jednalo se o sportovní a chovatelskou organizaci, pořádající mimo jiné různé soutěže (zejména jezdecké) a venkovské slavnosti. Příslušníci měli selský kroj.⁴⁹

Národní svaz střelecký byl založen v roce 1925. Pořádal cvičení ve střelbě a předvojenskou výchovu. V roce 1932 měl přes 10 000 členů.⁵⁰

Zemský svaz okresních sdružení chovatelů hospodářského zvířectva založili agráři v roce 1924. Jeho úkolem bylo sdružovat a podporovat chovatele a šlechtitele, starat se o rozvoj chovatelství, ale také o pojišťování dobytka a další ekonomické záležitosti členstva. Měl okolo 70 000 členů.⁵¹

Ústřední svaz zemských sdružení chovatelů koní dodával plnokrevníky také do armády, jejíž resort mívali agráři v rukou. Agrární lobby se projevilo mimo jiné pomalou motorizací armády (byla dávána přednost koním) a tím v jejím zaostávání.⁵²

Největší zájmovou organizací s převážně hospodářskou povahou byla Ústřední jednota řepařů československých, která byla založena roku 1900 jako spolek „ku pěstění, hájení a podporování veškerých zájmů řepného hospodářství.“ V masovou organizaci se proměnila mezi lety 1905-1910, kdy stál v jejím čele Antonín Švehla. Řepaři si dokázali vynutit jednotným vstupem do pasivní rezistence na cukerním průmyslu, že jim byly vypláceny vyšší částky při výkupu cukrovky. Tím byla nejen posílena pozice Antonína Švehly uvnitř agrární strany, ale porolníčené cukrovary se zároveň staly její důležitou hospodářskou doménou.⁵³

Mezi lety 1921-1923 připravovali Švehla a Hodža program spolupráce agrárních stran ve střední Evropě. Agrární strana přišla s touto iniciativou, protože byla nejlépe organizovaná a nejsilnější ve středoevropské oblasti. Švehla byl zastáncem spolupráce se zemědělci z jiných národů a jako důvod uváděl nebezpečí šíření moskevské Komunistické internacionály. Organizační základy byly konečně položeny roku 1923, když Mezinárodní

⁴⁸ Uhlíř, D. (1988). *Republikánská strana venkovského a maloroľnického lidu 1918-1938*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV. Strana 71.

⁴⁹ Tamtéž, Strana 69.

⁵⁰ Tamtéž, Strana 84.

⁵¹ Tamtéž, Strana 89.

⁵² Pokorná, A. a Dvořan, J. (ed.). (1991). *Československá armáda v letech 1918-1938*. Praha: Správa sociálního řízení FMO. Strana 38.

⁵³ Uhlíř, D. (1988). *Republikánská strana venkovského a maloroľnického lidu 1918-1938*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV. Strana 85-86.

agrární byro bylo volnou federací čtyř středoevropských stran. Na počátku šlo hlavně o pěstování vzájemných styků, výměnu zkušeností a vyhledávání iniciativy pro agrární politiku. Došlo také k založení tiskového orgánu *Bulletin*, jenž vycházel v české řeči s francouzskými překlady. Po pozdějším přihlášení rolnických stran ze severovýchodních států, z Rakouska a Švýcarska byl vydáván v německé řeči. Záhy se stal mezinárodní encyklopedií agrární politiky.⁵⁴

Když viděl Švehla, že zájem o toto hnutí stoupá, roku 1927 navrhl založit Mezinárodní agrární byro jako řádnou organizaci členských stran místo dřívějšího volného informačního sdružení. Svým návrhem sledoval myšlenku, aby byro bylo nejen střediskem pro uskutečnění cílů agrární politiky v členských stranách, ale také aby se jeho členské strany staly ohniskem pochopení pro mírové soužití mezi národy. První valná hromada se pořádala v květnu 1928 a v době jejího konání se do Mezinárodního agrárního byra přihlásilo sedmnáct stran. Předsedou byl zvolen Antonín Švehla. Aktivita Mezinárodního agrárního byra tkvěla v ročních kongresech a v publikacích ve třech jazycích. Zemědělské strany měly prospěch z činnosti jiných stran, solidarita a jednota jim měla dodávat na síle a prestiži. Po roce 1930 musely některé strany nejen chránit svoje stavovské zájmy, ale rovněž se bránit proti diktátorským tendencím, především v Polsku, Bulharsku a Maďarsku.⁵⁵

⁵⁴ Dostál, V. (1998). *Agrární strana*. Brno: Atlantis. Strana 261.

⁵⁵ Tamtéž, Strana 262-263.

5. Pozemková reforma

5.1 Soudobé hospodářské podmínky

Roku 1848 byla sice zrušena roboty, ale velké pozemkové majetky zůstaly celistvé. Dokonce se ještě zvětšovaly, protože velkostatky nakupovaly půdu od rolníků, kteří nebyli s to platit vyvazovací břemena za propuštění z roboty a k tomu vysoké daně. Situace se ještě zhoršovala v době zemědělské krize v druhé polovině 19. století, takže zakladatel agrární strany Alfons Šťastný si mohl stěžovat, že *„místo, aby půdy pro rolnické rodiny přibývalo, ono jí rok co rok ubývá, a to přikupováním jí k velkostatkům hlavně svěreneckým (fideikomisům), kde pak je věčně vázána.“*⁵⁶

Skončení první světové války a následný rozpad Rakouska-Uherska daly vzniknout novým státům ve střední Evropě, mezi nimi i Československé republice (dále jen ČSR). Mladý stát, který tvořil mezi 60 a 70 % průmyslové výroby habsburské monarchie⁵⁷, musel začínat prakticky od základu. Přestože nebyly jeho země přímo zpustošeny frontovými bitvami, došlo ke značnému zhoršení technického vybavení závodů, poklesu osevních ploch a hlavně hektarových výnosů, k rekvizicím koní a dobytka, nedostatku pracovních sil a hnojiv. Přerušeny byly dosavadní hospodářské vazby a též dopravní komunikace. Většinu průmyslu negativně poznamenala válka, zejména pak příliv velkého množství demobilizovaných vojáků a ztráta odbytišť (a označení výrobků „Made in Czechoslovakia“ skutečně nikdo neznal a bylo obtížné jí prosadit). Prudce rostla nezaměstnanost, jež vrcholila počátkem roku 1919, kdy průmyslová i zemědělská výroba dosahovala sotva poloviny předválečné úrovně, doprava fungovala minimálně a stoupala inflace. Obyvatelstvo trpělo nedostatkem potravin, a to především v pohraničních oblastech.

Kromě toho se ČSR také musela vyrovnat s velkými rozdíly v míře industrializace; oproti Čechám i Moravě a Slezsku byly Slovensko, natož Podkarpatská Rus relativně zaostalé agrární země, více než 60% jejich obyvatelstva pracovalo v zemědělství.

V těchto souvislostech se v souladu s daným tématem konkrétně zaměříme na situaci venkova českých zemí. Není žádný pochyb, že jediným monopolem zde de facto byla držba půdy. A právě půda jakožto nenahraditelný a vzácný (míněno ekonomicky –

⁵⁶ Dostál, V. (1998). *Agrární strana*. Brno: Atlantis. Strana 107.

⁵⁷ Zejména šlo o těžbu uhlí a spotřebitelský průmysl. Tento údaj ale vypovídá ani ne tak o vospělosti českých zemí, jako spíše o celkové hospodářské zaostalosti habsburské monarchie, zejména ve srovnání s Německem, o Velké Británii nemluvě

půdu ničím jiným nenahradíš ani jí nevytvoříš více) výrobní prostředek byla rozdělena velmi nerovnoměrně.

Co se týče hospodářství, téměř polovina (48,3%)⁵⁸ obhospodařovala půdu s výměrou maximálně do 2 ha, většinou však sloužila jako pouhý doplněk k jinému zaměstnání. Paradoxní ovšem je, že celkem vlastnila pouze 8% veškeré půdy. Tyto pozemky byly získávány převážně tzv. pachtem⁵⁹, což vedlo jako jedna z příčin k zvětšování sociální diference. Další hospodářství, na kterých pracovali spíše rodinní příslušníci za účelem pouze vlastní obživy, měla výměru od 2 do 5 ha (24,6%) a obdělávala 15,3% půdy, případně od 5 do 10 ha (12,6%), kde již celkově na 15,8% veškeré půdy hospodařili střední rolníci.

Podniků, které si již mohly dovolovat zaměstnávat stálé pracovní síly, bylo podstatně méně. Patří sem hospodářství s pozemkem od 10 do 20 ha (10,1%), ke kterým náleželo 23,2% veškeré půdy, dále velcí sedláci s výměrou 20 do 50 ha (3,8%) na 21,7% půdy, a o kapitalistickém podnikání v zemědělství můžeme hovořit u statkářů s výměrou 50 až 100 ha (0,3%).

Velkostatky můžeme rozdělit do dvou kategorií, tedy hospodářství s pozemky mezi 100 a 200 ha (0,2%), které obdělávaly 5,6% veškeré půdy, a velkostatky s výměrou mezi 200 a 500 ha (0,1%), hospodařící na 5,8% půdy. Celé soubory velkostatků jako pozůstatek feudálního systému pak tvořily tzv. latifundie, a přestože jich bylo pouhých 0,04% z celkového počtu hospodářství, obhospodařovaly více než jednu třetinu veškeré půdy v ČSR. Jejich majitelé, tedy šlechta a katolická církev tak měli de facto monopol na půdu, kterou z velké části za nemalé peníze pronajímali. To pro ně bylo pochopitelně velmi výhodné. Navíc měli tento stav pojištěn dokonce právně již zmiňovaným fideikomisem⁶⁰.

„Vlastníkům půdy dostává se na základě jejich individuálních vlastnictví výtěžku společenského spolupůsobení, ku kterým oni majitelé sami ani svým přispěním, ba ani svým majetkem nijak se nepřičinili“⁶¹

Na většině latifundií bylo hospodářství málo rentabilní a deskové velkostatky měly zdaleka největší dluhy ze všech závodů v českých zemích.

⁵⁸ Hodnoty převzaty z: KÁRNÍK, Zdeněk; *České země v éře První republiky (1918 – 1938), Díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*; Libri, Praha 2000

⁵⁹ Pacht - nájem

⁶⁰ Jan Fridrich Seilern si ve snaze zajistit potomkům pevnou majetkovou základnu vymohl povolení císařovny Marie Terezie a roku 1751 zřídil ze svých statků rodový fideikomis; to znamená, že byl proklamován a právně fixován závazek, že statky pojaté do fideikomisu (od roku 1751 Lukov a Kralice, od roku 1777 Litschau) nesmějí být odprodány nebo jinak zcizeny z rukou rodu. Zároveň byla také pevně stanovena posloupnost budoucích vlastníků fideikomisního majetku.

⁶¹ Koloušek, J. (1918). *Národní hospodářství I.*; Česká matice technická, Praha. Strana 213.

Jak již z výše uvedeného vyplývá, české země byly latifundiální: naprostou většinu majetku a též moci měla aristokracie. Tento fakt zabraňoval svobodnému rozvoji hospodaření v zemědělství, velké sociální rozpory na venkově vyvolávaly k latifundistům silně negativní postoj, k čemuž rovněž přispívalo národní rozhořčení, o němž se podrobněji zmíním níže. Jednalo se nesporně o nezdravý a nebezpečný vývoj, což vedoucí představitelé mladé republiky velmi zřetelně vnímali a cítili nutnost změn v tomto systému. Ty se měly týkat především likvidace latifundií, oslabení pozic velkostatků a vytvoření příznivých podmínek pro hospodářský a sociální rozvoj drobného a středního rolnictva.

Pravdou však je také to, že aristokratická dominia nebyla významná pouze ve směru ekonomickém, ale též v kultuře, umění, vědě. Nešlo tedy jen o hmotné, ale i duchovní a umělecké bohatství; bohatství především národní. Tento problém byl obzvlášť palčivý a československá vláda se s ním musela vyrovnat, jak nejlépe dovedla.

Římskokatolická církev, stejně jako bývalá šlechta, vlastnila rozsáhlá dominia po celé republice. Také její majetek opět nebylo možné dělit, byl brán jako vlastnictví jediného majetkoprávního subjektu. Církev tak byla největším latifundistou vůbec; bylo tedy jasné, že i zde dojde k velké změně.

Otázka majetku císařské rodiny v českých zemích se neřešila dlouho; ČSR ho jako jeden z nástupnických států habsburské monarchie zdělila, stejně tak ale převzala i část závazků mocnářství. Tento rozsáhlý majetek se stal později základem státních statků a lesů.

5.2 Role půdy u agrární strany

Přestože myšlenka pozemkové reformy byla nevyhnutelná a téměř každá politická strana ji měla v menší či větší míře zakomponovanou ve svém programu, byla to strana agrární, která si na ni v podstatě své politické působení v ČSR založila.

Otázka půdy a venkova se stala zejména po skončení světové války pro program agrární strany klíčovou. Z toho důvodu na svém dubnovém sjezdu v roce 1919 přijala nový název Republikánská strana československého venkova, zkráceně též agrárníci, coby na důkaz těsného spění s republikou.

„Dříve jsme střežili jazyk, národnost a půdu, nyní budeme střežit vítězný soubor toho všeho: Československou republiku“⁶²

Ačkoli strana odmítala vedení bolševické revoluce v Rusku, využila Leninův Dekret o půdě a publikovala ho ve svém ústředním tiskovém orgánu Venkov. Jeden z čelných představitelů agrárníků, představitel selského křídla strany a „Švehlův muž“ František Udržal, se vyslovoval pro myšlenku rozparcelování latifundií a velkostatků již v roce 1917, avšak hlavní ideu velké pozemkové reformy vytyčil až ve svém programovém interview z 1. ledna 1918.

Nedá se však říci, že by byla Republikánská strana ve svých názorech na rozsah a provedení pozemkové reformy zcela jednotná. V jejím rámci existovaly dvě křídla, tzv. velkostatkářské v čele s Karlem Práškem, Stanislavem Kubrem či J.A. Prokūpkem, a na druhé straně mladší generace, tzv. selské křídlo, kam patřil pozdější ředitel Státního pozemkového úřadu Karel Viškovský, předseda strany Antonín Švehla, K. Sonntag, J. Vraný nebo O. Srdínko. Později však zcela převážilo stanovisko zastánců koncepce masové celozemědělské strany, a to za vydatného přispění Švehly, nad velkostatkáři, prosazujícími užší zaměření a především co největší redukci plánované pozemkové reformy.

„Pro vývoj národního hospodářství, pro sociální zřízení pak jest rozhodující okolností způsob vlastnictví půdy.

Na vlastnictví půdy závisí rozvrstvení lidu, je-li demokratické nebo aristokratické. Na rozdělení vlastnictví půdy závisí, děje-li se příliv do měst, děje-li se jejich obrozování ze třídy svobodných rolníků nebo nesamostatných bezzemků.

Tak vlastnictví půdy má rozhodující vliv i na roztržení a vývoj městského a průmyslového obyvatelstva. Rozdělení majetku pozemkového vtiskuje všem společenským útvarům, všem vzájemným stykům tříd, celé struktuře národní a státní určitý ráz“⁶³.

Obrat strany vlevo také potvrdilo její budování místních a okresních organizací a především vytvoření tzv. Domoviny domkářů, maloročníků, živnostníků a zemědělských dělníků. Jednalo se o významnou organizaci, sdružující zájemce o přiděl půdy

⁶² Manifest Republikánské strany československého venkova spolu s Domovinou domkářů, maloročníků, živnostníků a zemědělských dělníků k volbám do Národního shromáždění 18. a 25. dubna 1920; in HARNA, Josef; LACINA, Vlastislav; *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899 – 1938*; Historický ústav AV ČR, Praha 2007

⁶³ Program „Republikánské strany zemědělského a maloročníckého lidu“ z 29. června 1922; in Harna, Josef; Lacina, Vlastislav; *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899 – 1938*; Historický ústav AV ČR, Praha 2007

z pozemkové reformy, která nemalou částí agrární straně přispívala k vysokým volebním ziskům.

Celkově se dá shrnout, že agráři dokázali pozemkovou reformu velmi obratně politicky využít. Přídělců bylo více než půl milionu a strana dokázala po celé meziválečné období vzbuzovat naději, že příděly půdy budou pokračovat. Čeští i slovenští však z reformy těžili i hospodářsky, heslo „Odčinite Bílou horu“ chápali i tak, že se půda velkostatků dostane do jejich rukou.

5.3 Proces přijetí reformy

5.3.1 Jednání

Jak již bylo výše zmíněno, Agrární strana nebyla jediným aktérem, který se o přijetí pozemkové reformy zasazoval. Již po skončení války v republice panovaly obavy, že šlechta začne svůj majetek v obavě před hrozbou vyvlastnění rozprodávat, a tak byl již dne 9.11.1918 přijat zákon o obstavení velkostatků, který zakazoval velkostatky prodávat, postupovat jině osobě, zadlužovat či smluvně zatěžovat. Na jaře roku 1918 známý statistik Jan Auerhan vyslovil požadavek znárodnění lesů a vyvlastnění velkostatků. O nezbytnosti změny držby půdy v ČSR se zmiňuje i Tomáš Garrigue Masaryk ve své Washingtonské deklaraci. Nebylo pochyb o tom, že k reformě dříve či později dojde; spory se vedly spíše o to, jakým způsobem bude provedena, v jakém rozsahu a zejména jak se s vyvlastněnou půdou naloží.

Konflikty vznikaly v první řadě na půdě parlamentu; zde proti sobě stály především koncepce agráriků a sociálních demokratů, členy tzv. všennárodní koalice vedené Karlem Kramářem. Sociální demokraté, hlavně pak pravice poslance Františka Modráčka⁶⁴, prosazovala vyvlastnění velkostatků s výměrou půdy již od 100 či dokonce 50 ha bez náhrady, jejich znárodnění a následně poskytnutí pozemků menším zemědělským družstvům. S touto představou reformy se spojili s Odborovým svazem zemědělských dělníků, který se později stal vůbec nejpočetnějším odborem v ČSR, a pohrozili vyvoláním demise vlády a státní krizí, pokud jejich požadavky nebudou splněny, což se de facto rovnalo ultimatu.

⁶⁴ František Modráček přišel o svůj poslanecký mandát, když v parlamentu pro pozemkovou reformu v její konečné podobě odmítl hlasovat; odebrala mu ho jeho vlastní strana se souhlasem ústavního výboru sněmovny.

V jednáních o podobě pozemkové reformy se angažovali pochopitelně též velkostatkáři; poukazovali na nezastupitelnou funkci velkostatků v národním hospodářství, vyjadřovali obavy o osud svým zaměstnanců, a to prostřednictvím Republikového svazu československých statkářů a nájemců. Pozemková reforma ve své konečné podobě však s likvidací velkostatků nepočítala, pouze s jejich oslabením. Později jim také bylo poskytnuto mnoho výjimek za účelem ochrany národních kulturních památek.

Nutné je také zmínit významnou skupinu soustředěnou kolem Živnostenské banky a jejího vrchního ředitele J.Preisse, která prosazovala liberalistické chápání svobody soukromého podnikání a připouštěla jen zásahy v revoluční situaci nezbytné nebo potřebné pro omezení pozic silnější konkurenční německé a maďarské šlechty. Kromě Preisse zde patřily například osobnosti Aloise Rašína či Antonína Nováka. Tato skupina určovala hospodářskou politiku Národního výboru a první československé Kramářovy vlády. Svou orientaci prosadila zejména v politice měnové, státní finanční, obchodní a průmyslové. Avšak oblast zemědělství a agrární politiky se stala doménou Republikánské strany a agrárního kapitálu.⁶⁵

Snahy o vyjednávání vedené agráříkem Viškovským, sociálním demokratem Meissnerem a národním demokratem Němcem nebyly úspěšné, prosadit smírné řešení se podařilo až teprve přičiněním „muže kompromisu“, Antonína Švehly, který trval na jednomyslnosti rozhodnutí. Výsledkem pak bylo řešení, které v plné míře neuspokojilo nikoho. Parlament se přiklonil k návrhu Rudolfa Bechyně, jenž stanovoval poměrně nízkou hranici pro vyvlastnění pozemků na 150 ha zemědělské a 250 ha veškeré půdy. Tento ústupek Republikánské strany měl být kompenzováno též přijetím principu náhrady a termín vyvlastnění nahradil tzv. zábor.

5.3.2 Zákony

16. dubna 1919 tak byl přijat tzv. záborový zákon, stanovující výše uvedenou hranici pro vyvlastnění. Byl však jen zákonem rámcovým, další etapy provádění reformy zmocnil zákony po něm následující. Ústupek velkostatkářům znamenalo ustanovení § 11, který umožňoval výjimky do 500 ha pro výše zmíněné důvody ochrany národních památek. Podle ustanovení § 10 měla být zabraná půda nikoli znárodněna, ale přidělena do vlastnictví bezzemkům, družstvům či obcím.

⁶⁵ Lacina, V. (1990). *Formování československé ekonomiky 1918 – 1923*; Academia; Praha. Strana 79.

Kárník ve své analýze⁶⁶ zdůrazňuje historický význam záborového zákona; jeho přijetím se agrárníci stávají „stranou pozemkové reformy“. Díky své výjimečné schopnosti uzavírat plodné kompromisy, většinou zásluhou Švehly, se bez ní neobešla žádná vládní koalice První republiky.

*„Zabrané zemědělské půdy budiž použito především k přidělu do soukromého vlastnictví, osobám dle zákona oprávněným, k vybudování co možno soběstačných podniků zemědělských a k doplnění stávajících drobných hospodářství. Při výběru přidělců bude brán zvláštní zřetel na způsobilost k zemědělskému povolání a na vůli trvale se mu věnovati“.*⁶⁷

Dalším zákonem z 27. 5. 1919 o výkupu dlouhodobých pachtů, často označovaným za „malou pozemkovou reformu“, se stanovilo přednostní právo pachtýřů na výkup půdy do 8 ha, pronajímané nejdříve od 10. 10. 1901. Mimo šlechtu byla tímto zákonem velmi postižena římskokatolická církev, což vyvolávalo pobouřený protest Československé strany lidové. Šlo o velice důležitý zákon, kdy v napjaté revoluční situaci získali bezzemci, drobní a střední rolníci v letech 1919 – 1921 101 112 ha půdy. Celkově se sice nejednalo o velkou rozlohu, avšak akce se týkala statisíců lidí; na venkově tak vyvolala přesvědčení, že pozemková reforma již začala a rolníci získají pozemky. Agrárníci, kteří se hlasitě prohlašovali za původce tohoto opatření, za účelem získání všeobecné důvěry a možnosti oddalování vlastního provedení reformy podle záborového zákona, aniž by hrozil konflikt s drobnými rolníky toužícími po půdě. Pozemková reforma tak již byla prováděna v podmínkách relativně stabilní vlády.

Třetí související zákon, signovaný dne 30. 10. 1919, stanovil ochranu drobných zemědělských pachtýřů automatickým prodloužením jejich nájmu. Nutno podotknout, že tyto zákony na venkově vyvolávaly spory.

Také bylo nutné, aby celou reformu někdo řídil; tato úloha tak připadla Státnímu pozemkovému úřadu (SPÚ), zřízeného za tímto účelem zákonem z 11. 6. 1919. V budoucnu se stal předmětem vášnivých diskusí, zejména velkostatkáři razantně požadovali jeho depolitizaci. Nebylo totiž sporu o tom, že ho měla pod silným vlivem Republikánská strana. V čele SPÚ se za doby jeho existence vystřídali dva prezidenti, do své funkce jmenování prezidentem republiky, jednalo se zejména o Karla Viškovského.

⁶⁶ Kárník, Z. (2000). *České země v éře První republiky (1918 – 1938), Díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*; Libri, Praha.

⁶⁷ Program „Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu“ z 29. června 1922; in Harna, Josef; Lacina, Vlastislav; *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899 – 1938*; Historický ústav AV ČR, Praha 2007, Strana 126.

Dále tento úřad zaměstnával dva náměstky a správní výbor, jehož představitelé byli voleni Revolučním Národním shromážděním. Činnost zahájil 15. 10. 1919 a měl velké pravomoci, neboť nebyl prakticky nikým kontrolován.

Zákon o obecním statku, schválený 17. 7. 1919, naznačil tendenci agrárníků obracet se doleva a podnítil tak zformování velkostatkářské a statkářské opozice, kterou se však Švehlovi podařilo relativně brzy rozdělit. Principy přidělování půdy do soukromého vlastnictví stanovil přidělový zákon z 30. 1. 1920 a v souvislosti s tím tzv. úvěrový zákon z 11. 3. 1920 zavázal stát ke garanci nevypověditelnosti a záruce za poskytnuté úvěry na nákup pozemků.

Posledním ze série zákonů se stal zákon o náhradě z 8. 4. 1920; ačkoli výše stanovené náhrady dosahovala přibližně jedné třetiny reálné ceny, byla relativně velmi vysoká a vedla k velkému zadlužení nabyvatelů půdy.⁶⁸

5.4 Realizace

Je nutné podotknout, že počátky realizace reformy rozhodně neprobíhaly v klidu. Různá sociální hnutí požadovala přerozdělení půdy co nejdříve, nejvýrazněji se v tomto směru angažovali zemědělstí dělníci z velkostatků, kteří vytvořili největší odborový svaz v republice a hlasitě volali po znárodňování půdy. Tyto nátlakové akce vrcholily koncem roku 1920, kdy docházelo dokonce k svévolnému zavírání dvorů, avšak stejně jako všechny stávky včetně té generální končily maximálně kompromisem; političtí představitelé státu měli o reformě své představy, které taky uskutečňovali.

Zejména pro některé výrazné neúspěchy došlo v odborovém hnutí k hlubokému rozkolu, jenž se už nepodařilo překonat, a plánované pozemkové reformě již v cestě nestála žádná významnější překážka.

Primárním úkolem, před nímž stál Státní pozemkový úřad, bylo sepsání veškeré půdy. Také pro tyto účely zřídil SPÚ jedenáct svých obvodových úřadoven, které měly řešit dílčí problémy reformy. V konečném výsledku mělo být pro reformu využito 4 066 221 ha veškeré, z toho 1 309 536 ha zemědělské půdy, souhrnně tedy 30,34%

⁶⁸ Cena se pohybovala dle bonity mezi 2000 a 8000 Kč za hektar - Lacina, V. (2000). *Zlatá léta československého hospodářství (1918 – 1929)*; Historický ústav AV ČR; Praha. Strana 134.

veškeré půdy v ČSR⁶⁹. Největší zábor postihl řepářskou úrodnou půdu v Čechách a obilnářskou na Moravě; jak upozorňuje Kárník, nešlo tedy jen o reformu, ale především o hospodářskou revoluci.

Z parcelovaných velkostatků vytvořil SPÚ 2 291 zbytkových statků s 226 306 ha půdy, které měly posílit výrobně i ekonomicky optimální kategorii zemědělských závodů. Ty poté získali za velmi nízkou cenu bývalí nájemci dvorů, zemědělství odborníci z řad agrární strany, velcí sedláci, funkcionáři agrární strany. Několik desítek bylo přiděleno i činitelům ostatních stran vládní koalice, včetně strany sociálně demokratické.⁷⁰

Reforma přirozeně našla též řadu odpůrců; jednu dobu mezi ně patřil i T. G. Masaryk, požadující výrazné opravy reformy, avšak Švehla prezidenta přesvědčil. I v samotné agrární straně se však kritici našli, shromáždění kolem revue *Brázda* vyjadřovali své obavy z „nové šlechty“ v souvislosti s rozdělováním zbytkových statků a navrhovali druhou etapu reformy.

Je nesporným faktem, že na SPÚ byl vyvíjen silný tlak, zprava z Republikánské strany a bývalé aristokracie, zleva pak z Domoviny. Jak z výše zmíněného vyplývá, můžeme konstatovat, že SPÚ byl pod výrazným vlivem agrárníků, na což poukazovali velkostatkáři, sdružení ve Svazu českých velkostatkářů a Svazu německých velkostatkářů, a důrazně požadovali depolitizaci SPÚ. Jejich odpor byl tak namířen především proti Republikánské straně, tvrdili, že se skrze pozemkovou reformu jen snaží trvale udržet u moci. To se potvrzovalo vždy ve chvíli, kdy těsně před blížícími se volbami v letech 1925 a 1929 agrárníci přiděl půdy značně urychlovali.

5.5 Výsledky a důsledky

Státní pozemkový úřad reformu ukončil činnost *de facto* v roce 1933, *de iure* byl zrušen v roce 1935. První znatelné výsledky se začaly projevovat na přelomu 20. a 30. let, kdy prezident SPÚ Voženílek zveřejnil vlastní analýzu „První výsledky pozemkové reformy“. Souhrnné lze říci, že se lišily od nadějných představ zemědělských vrstev. Bývalá šlechta a velkostatkáři zažívali zklamání, na druhou stranu však dobře věděli, že na ně reforma mohla mít dopady mnohem horší. Drobní a střední rolníci se v pohledu na

⁶⁹ Kárník, Z. (2000). *České země v éře První republiky (1918 – 1938), Díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*; Libri, Praha. Strana 465.

⁷⁰ Lacina, V. (1990). *Formování československé ekonomiky 1918 – 1923*; Academia; Praha. Strana 128.

změny dělili na dvě skupiny. Ti, na něž se v přidělování pozemků dostalo, byli spokojeni, zbytek pochopitelně projevoval rozhořčení. Na reformě vydělal především stát; získal téměř polovinu veškeré rozdělené půdy⁷¹, z velké části základ dnešních rozsáhlých státních lesů. Naopak velmi ztratila římskokatolická církev. Jejím zástupcům se nepodařilo dosáhnout toho, aby byla brána jako jeden právní subjekt, a rozdělena tak byla téměř osmina jejího majetku. Dlužno však podotknout, že zejména zásluhou předsedy lidovců Jana Šrámka jí bylo do roku 1937 téměř 30% navráceno.

Též velká část podniků zemědělského průmyslu se dostala zpět k původním majitelům, ve zvlášť výnosných oblastech však byly přeměněny na akciové společnosti případně zemědělská družstva. Také z těchto důvodů obliba agrární strany stále stoupala.

Za nejvýraznější úspěchy reformy můžeme označit zmírnění vlastnických a sociálních extrémů; zrušení monopolu feudálních velkostatků na půdu a pozemkovou rentu, čímž v dlouhodobém horizontu nesporně došlo k zintenzivnění hospodářství ČSR. Dále byla reformou výrazně posílena sociální vrstva statkářů, nejvíce přispívajících na rozvoj venkova. Též došlo k posílení postavení malých rolníků a kovorolníků, podle Kárníka jeden z hlavních důvodů hospodářského a sociálního vzestupu Čech ve 20. letech 20. století. Posíleny byly také rodinné grunty. Zemědělství se zase díky záborům potravinářských a zemědělsko-průmyslovým závodům stalo soběstačným komplexem.

Na druhou stranu došlo k velké míře zadlužení za výkup půdy, což způsobilo, že za velké hospodářské krize se mnoho hospodářství ocitlo v konkurzu. Dalším negativním ekonomickým a sociálním důsledkem bylo snížení počtu zemědělských dělníků, propouštěných z velkostatků. Ani otázka pachtu nebyla zcela vyřešena, reforma ho pouze omezila. A v neposlední řadě vznik a upevnění vedoucího postavení Republikánské strany v ČSR, čímž nastala paradoxní situace, kdy v převážně průmyslovém státě hrála dominantní role strana zemědělská.

Z dlouhodobější perspektivy se ukázalo, že hospodářství na statcích kolem 100 ha je výnosnější než na šlechtických dominiích, zemědělská produkce stoupala vzhůru.

Pozemkovou reformu vnímáme jako největší změnu držby soukromého vlastnictví v českých dějinách. Přesto byla díky ní právě instituce soukromého vlastnictví velmi posílena. Nedošlo totiž k hromadnému znárodnění po vzoru Sovětského svazu, jak si přála socialistická levice, nýbrž k vzniku tisíců drobných vlastníků, kteří si svého nově nabytého majetku vážili, což bylo z dlouhodobého hlediska státu ku prospěchu.

⁷¹ 43,7% veškeré přidělené půdy - Kárník, Z. (2000). *České země v éře První republiky (1918 – 1938), Díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*; Libri, Praha. Strana 472.

*„Soukromé vlastnictví a jeho ochrana jest nám nejen požadavkem sociálně, nýbrž i národně kardinálním a nezadatelným. V soukromém držení půdy co největším počtem vzdělaných Čechoslováků vidíme jediné nesporné zabezpečení vlasti a národa československého“.*⁷²

Je mimo jakoukoli pochybnost, že pozemková reforma měla skutečně nesmírný význam, a to jak národní, tak i mezinárodní. Demokratickými prostředky překonala jednu epochu v dějinách, když zlomila výlučné postavení (bývalé) aristokracie, čímž přispěla k oslabení sociálního a politického napětí po 1. světové válce nejen na venkově, ale i v celé společnosti. Částečně tak i zapadala do sociální politiky státu, toho času jedné z nejpokrokovějších v Evropě.

Do října 1925 nemělo německé obyvatelstvo zastoupení na československé politické scéně. Díky této prvotní neúčasti německých politických stran na politickém dění pociťovalo obyvatelstvo německé národnosti změny vyvolané pozemkovou reformou jako hlubokou křivdu.

V hospodářské oblasti otevřela cestu kapitalistickému rozvoji zemědělství a posílila význam kapitalistických statků o výměře 50 – 200 ha. Nutno však podotknout, že řešení sociálně ekonomických problémů rolnictva bohužel nepřinesla.

Velmi důležitým důsledkem pozemkové reformy bylo vedoucí postavení agrárníků v celém meziválečném období na úkor sociální demokracie, která význam reformy značně podcenila. Nesmíme zapomenout ani na její zásluhy v posílení vědomí o významu soukromého vlastnictví.

Reforma se jevila pro mladou republiku nutným krokem; pro její budoucí stabilitu, sílu a demokratičnost. Ve své podstatě se stala společně s měnovou reformou a nostrifikací dovršením ekonomické i sociální transformace samostatného Československa. Jak poznamenal Ferdinand Peroutka, že počátky budování státu měly tři hlavní sloupy: 28. říjen, pozemkovou reformu a ústavu.

V poslední zprávě ministerstva zemědělství před Mnichovem je uvedeno, že zaknihování přídelů bylo ze tří čtvrtin hotovo. Chybělo již jen zaknihovat přídělky přibližně ve dvou tisících obcích a téměř všechnu postátněnou půdu. Zaměstnanci na převzaté půdě pak byli zajištěni přídělem půdy nebo podle přání odbytným, případně náhradním zaměstnáním. Oprávnění pak dostali zaopatření starobní i invalidní. Náklad na tyto sociální

⁷² Manifest Republikánské strany československého venkova spolu s Domovinou domkářů, maloročníků, živnostníků a zemědělských dělníků k volbám do Národního shromáždění 18. a 25. dubna 1920; in HARNA, Josef; LACINA, Vlastislav; *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899 – 1938*; Historický ústav AV ČR, Praha 2007. Strana 117.

akce dosáhl takřka 400 milionů korun, jež byly uhrazeny z vlastních prostředků reformy. Půdu nedostačovala k pokrytí zájmu, vždyť počet obyvatelstva ve státě vzrostl oproti roku 1918 o 1,5 milionu.⁷³

⁷³ Dostál, V. (1998). *Agrární strana*. Brno: Atlantis. Strana 116.

6. Klíčové osobnosti agrární strany

Masové politické hnutí, jakým byla Česká agrární strana, nemohlo být dílem několika, byť jakkoli schopných jedinců. Rozmach strany, ke kterému došlo, si nelze představit bez podílu širokého okruhu aktivních vůdců a funkcionářů působících na různých místech a na různých úrovních stranické organizace.⁷⁴

Vedle Antonína Švehly patřili k významným představitelům strany Milan Hodža, Karel Prášek, Josef Dürich, František Udržal, Jan Malypetr, Rudolf Beran, Vavro Šrobár, či Viktor Stoupal.

Antonín Švehla

Antonín Švehla byl bezpochyby nejvýraznější postavou Agrární strany. Patřil mezi tzv. pětku „Mužů 28. října“. Spolu s Aloisem Rašínem, Františkem Soukupem, Jiřím Stříbrným a Slovákem Vavrem Šrobárem vedl Národní výbor. Byl místopředsedou Sdružení českých zemědělců (od 1902), poslancem zemského sněmu (1908–1916), předsedou České strany agrární (od 1909), trojnásobným premiérem (1922–1929 jen s krátkou přestávkou) a také ministrem vnitra. Za 1. světové války patřil vedle Karla Kramáře a Přemysla Šámala k lídrům domácího protirakouského odboje. Stál i v čele Národního výboru, a to od jeho vzniku v červenci 1918. V roce 1920 se podílel jako ministr vnitra na tvorbě první československé ústavy. Přitom vzdělání získal samostudiem. Nerad plýtvat slovy a za každých okolností dokázal vyjednávat. Taky proto se mu říkalo mistr kompromisu. Pokud bylo třeba, své mínění vyslovil nahlas, veřejně a důrazně. Zájem státu byl u něj ale vždy na prvním místě. Napětí mezi požadavky, které vyplývaly z její funkce reprezentanta zemědělského stavu a její role státotvorné strany, však bylo vždy přítomné. Kromě toho agrární strana nebyla jedním organismem, a tak se do její politiky promítala i rozdílnost zájmů jednotlivých vrstev jejích stoupenců. Vyvažovat tato pnutí nebylo jednoduché, vyžadovalo to cit pro situaci, ale i autoritu, která by dokázala

⁷⁴ Rašticová, B. (2006) *Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 24.-25. května 2006*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum. 275 s. Studie (Slovácké muzeum). Strana 9.

tlumit jednotlivé extrémny a překlenout sporné situace. Švehla byl zastáncem taktiky usilující o nezbytnou harmonizaci obecných a dílčích zájmů.

Proto nebylo žádným překvapením, když se Švehla v říjnu roku 1922 objevil v pozici předsedy vlády. Ve svém projevu slíbil novopečený premiér hospodářské oživení, konec nezaměstnanosti, daňovou reformu, změny v oblasti cel a sociálního zabezpečení, zlepšení v oblasti školství a vyřešení vztahu církve a státu. Tyto problémy se snažil Švehla předeštit, jakoby se jednalo o běžné úkoly, ačkoli ve skutečnosti šlo o velmi komplikované záležitosti. Třeba za příslibem daňové reformy se skrývala nutnost sjednotit a upravit daňový systém, jenž byl zděděný ještě z Rakousko-Uherska. Švehla chtěl také snížit daně pro výrobce, což znamenalo ztrátu v oblasti příjmů, jež měla být zřejmě vyvážena zvýšením zdaněním celého obyvatelstva.⁷⁵

Druhá Švehlova vláda byla jmenována roku 1925, nedočkala se však kladného přijetí, což jakoby předznamenalo i její činnost. Jejím jediným skutečným úspěchem se stalo přijetí jazykového zákona z roku 1926. Straničtí představitelé se domnívali, že změna jazykového zákona sjednotí koalici proti menšinám v Národním shromáždění.⁷⁶

Svoji třetí vládu postavil Švehla v říjnu 1926 a zakládala se na zelenočerné koalici, jež byla někdy také označována jako koalice občanská. Původní kabinet se skládal z pěti stran a několika odborníků. Později pod Švehlovým vedením vytvořily koaliční strany Osmičku, což byl výsledek Švehlova slavného tvůrčího manévrování. V průběhu prosince 1927 zasáhla zemi zpráva, že Švehla onemocněl. Tentokrát však byl jeho zdravotní stav vážnější než kdykoli předtím. Ze své nemoci se už nikdy úplně neuzdravil.⁷⁷

Politiku vnímal Švehla následovně: „*Politika je pravé umění, větší než sochařství. Hlína a kámen se nebrání, ale já musím brát do rukou tu křečkovitou lidskou národu a hníst ji, modelovat ji. – A ona se vzpouzí, prská, škrábe: musím ji hladit i škrtit, abych ji mohl zformovat. – Co z ní chci udělat? Stát!*“⁷⁸Náležel mezi stoupence historického práva českých zemí.

Postavení v agrární straně měl její předseda zcela dominantní. Důvodem bylo zejména jeho osobní charisma, které mu zaručovalo nezpochybnitelnou autoritu, a také všeobecné zásluhy na budování strany.⁷⁹ Byl jedním z autorů pozemkové reformy, která

⁷⁵ Miller, D. E. (2001) *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha: Argo. Strana 148-149.

⁷⁶ Tamtéž, Strana 174-175.

⁷⁷ Tamtéž, Strana 196-197.

⁷⁸ Coufalová, I. (2011). *Muž s hůlkou, buřinkou a agrární vizí*. IN *Dějiny a současnost*. Ročník 2011/4.

⁷⁹ Harna, J. (ed.), Rašticová, B. (ed.) a Burešová, J. (2012). *Regionální zvláštnosti politiky agrární strany v období první Československé republiky*. Vyd. 1. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti. Strana 9.

straně značně posílila její pozice. Program agrární strany z roku 1919 vyjadřoval i Švehlův názor, že venkov musí stát v prvních řadách v práci pro republiku a demokracii. Zároveň však stál Švehla, stejně jako jeho agrární strana, v politickém středu: „*V našem národě jsou dva póly. Jeden individuálního egoismu a druhý kolektivního altruismu. Mezi oběma póly musí dojít k dohodě a harmonii. Bohatí nemohou pychnout v přepychu a chudí nemohou zoufat v nedostatku. Probudme své srdce a své svědomí, abychom v nich měli nejbezpečnější kompas.*“⁸⁰

Na sklonku svého života již nebyl Švehla schopen vládnout své straně dostatečně tvrdou rukou a stále více se tak projevovaly názorové rozpory v jejím vnitřku. Na sjezdu strany roku 1929 tak vzbudilo opravdový rozruch takzvané Švehlovo poselství, které přečetl tehdejší ministr zemědělství Otakar Srdínko. Bylo šokující svým útočným tónem, kterým bylo zdůrazňováno poslání rolnického stavu a formulovány jeho požadavky. Poselství vzbudilo především v socialistickém táboře bouřlivou odezvu. Popíralo totiž politiku usmiřování a kompromisu, kterou vynikal právě Švehla. Dodnes zůstává otázkou, kdo za vším stál, od každodenní politiky izolovaný Švehla však zřejmě ne.⁸¹

Švehlovi bývá někdy vytýkáno, že se v celé řadě případů netrápil otázkou morálky – šlo nejen o „mistra kompromisů“, ale také „mistra korupce“. Přestože se nikdy nedostal do střetu se zákonem, mluvilo se třeba o jeho podílu na níže zmíněné koburské aféře. Někdo jej proto vidí jako mistra špinavých triků, který byl schopen zničit kariéru někoho jiného kvůli sobě nebo dobru svojí strany.⁸²

Švehlův politický styl vyvolává jisté pochybnosti, když dotyčný spoléhal na osobní dohody s muži, jako byl on sám. Ti měli vliv ve významných politických hnutích nebo měli moc sami o sobě. Při uzavírání dohod se Švehla do značné míry vyhýbal vládě a Národnímu shromáždění, přičemž tyto dva orgány se za Švehly spíše o politických krocích radily a vykonávaly je, jen výjimečně je však iniciovaly. Své politické kompromisy Švehla částečně utvářel na základě přátelství a politických ústupků, byl rovněž výborným personálním šéfem.⁸³

Zároveň se Švehlovi dařilo držet jistou personální kontinuitu ve vládách, což mělo za důsledek soustavnost zahraniční a domácí politiky. Další výhodou byl fakt, že pokud si konkrétní politici drží svoje místa, zatímco se vláda mění, mají příležitost vytvořit si na

⁸⁰ Luptáková, V. (2015). *Příběhy slavných: Antonín Švehla*. Praha: Český rozhlas.

⁸¹ Rokoský, J. (2011) *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad. Strana 135-136.

⁸² Miller, D. E. (2001) *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha: Argo. Strana 222.

⁸³ Tamtéž, Strana 224.

svých ministerstvech věrný úřednický aparát, čímž narůstá moc ministra a v konečném důsledku i vlády nad úřednictvem. Vzorovým příkladem je právě Švehla, jenž po vzniku republiky učinil z ministerstva vnitra agrárníkou baštu.⁸⁴

Do jisté míry je možné tvrdit, že Švehla překročil limity agrární politiky a stal se státníkem. Vedl celou řadu rozličných skupin – konzervativní i liberální, na úrovni státní i stranické – k loajalitě a sám se stylizoval do role jejich prostředníka. Jeho politický styl je možné demonstrovat drobným příkladem. V letech 1902-1909 neváhal podněcovat pěstitele cukrovky ke stávkám a po válce vyzýval domovinu k demonstracím za pozemkovou reformu. Když však roku 1925 vyjednával o zvýšení cel, podobných drastických akcí se zdržel.⁸⁵

Milan Hodža

Dalším významným představitelem agrární strany, respektive jejího slovenského křídla, byl Milan Hodža. Ten se pokusil o založení agrární strany na poradě slovenských uvědomělých sedláků již roku 1908 v Budapešti, tehdy se mu to však nepodařilo. Pokus o založení strany shora neměl naději na úspěch již z toho důvodu, že chyběla organizačně podchycená masová základna, na níž by se dalo stavět. Stejně tak tu nebyl přítomen konkrétní hospodářský program, bez kterého nebylo možné oslovit širší vrstvy rolnictva. Podobu slovenského agrarismu do značné míry ovlivnila i skutečnost, že tu chyběli velkostatkáři a střední rolnický stav nebyl rovněž nijak početný.⁸⁶

V uherských poměrech uměl Hodža obratně střídat radikalismus s pozitivní politikou. Jeho schopnosti jej dokonce přivedly až do okruhu nejbližších spolupracovníků následníka trůnu Františka Ferdinanda, kde pracoval v tzv. belvedérské dílně, kde byla připravována koncepce panování, jež by po jeho nástupu ještě posílila centralismus monarchie. Po sarajevském atentátu musel Hodža hledat jiné směřování, přičemž za první světové války měli Slováci ještě omezenější prostor k manévrování než Češi. Hodža byl v této době ve stálém kontaktu s českými agrárníky, kteří zde dokonce měli Českou agrární

⁸⁴ Miller, D. E. (2001) *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha: Argo. Strana 225-226.

⁸⁵ Tamtéž, Strana 221.

⁸⁶ Rokoský, J. (2011) *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad. Strana 60.

kancelář. Myšlenka státní jednoty Čechů a Slováků se u agrárníků objevila až na jaře roku 1917.⁸⁷

V lednu 1919 se uskutečnilo zakládací shromáždění Slovenské rolnické jednoty, jemuž předsedal právě dr. Hodža. Hlavním programovým požadavkem byla pozemková reforma. Rozvoj rolnického hnutí se však nelíbil Slovenské národní straně, která se snažila udržet si prvenství a výlučnost jako jediná celonárodní strana s programem všennárodního nacionalismu. To vedlo i ke střetu Hodži a Šrobára, protože druhý jmenovaný se připojil ke Slovenské národní straně, zatímco Hodža naléhal na samostatný postup rolnictva.⁸⁸

Hodža byl poslancem Národního shromáždění po celou dobu existence republiky. Stál v čele Slovenské národní a rolnické strany, kterou v roce 1922 začlenil do celostátní Republikánské strany. Nevstoupil na rozdíl od většiny svých stranických kolegů do klubu Hlinkova slovenská ľudová strana - Strana slovenskej národnej jednoty, do které se na podzim 1938 spojily všechny slovenské nesocialistické strany. Místo toho působil jako nezařazený poslanec.⁸⁹

V listopadu roku 1926 přišly jedny brněnské noviny s tím, že Hodža měl intervenovat ve prospěch bulharské královské rodiny Koburků, a to v ožehavé záležitosti jejich slovenských statků, se kterými se počítalo pro parcelaci. Hodža musel připustit, že je s Koburky ve styku, společně s jedním jejich právníkem však tvrdil, že nepoužil svého vlivu v jejich prospěch. Přestože důkazy proti Hodžovi neexistovaly, jeho důvěryhodnost doznala újmy a stejně tak i dobré jméno agrární strany a Pozemkového úřadu. Dnes se zdá, že na vzniku koburské aféry se podílel Hrad a dokonce i Švehla, protože Hodža měl být iniciátorem jednání o nové koalici, v níž neměli mít zastoupení socialisté. Soudilo se, že Hodža si také dělal záslusk na Benešovo křeslo ministra zahraničí. Hodžovi se však podařilo tlak ustát a ve vládě zůstal. Incident přiměl tohoto politika k tomu, aby se načas pevně přimkl k pravému křídlu agrární strany a projevoval se jako otevřený kritik Benešovy zahraniční politiky.⁹⁰

Hodža později zosnoval vlastní intriku proti Hradu. Prezidentské volby se měly konat v květnu 1927 a Hodža přišel spolu s generálním tajemníkem národních demokratů Františkem Sísem s tím, že Švehla bude kandidovat na prezidenta a Hodža bude ministerským předsedou nebo ministrem zahraničí. Masaryk sice o Švehlovi než do úřadu

⁸⁷ Rokoský, J. (2011) *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad. Strana 89.

⁸⁸ Dostál, V. (1998). *Agrární strana*. Brno: Atlantis. Strana 83.

⁹⁰ Miller, D. E. (2001) *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha: Argo. Strana 189.

nastoupí Beneš, uvažoval, sám však ještě nechtěl jít do důchodu. Švehla se pak jednoznačně odmítl Hodžových machinací zúčastnit.⁹¹

Hodža byl i aktérem dalšího skandálu v roce 1929, když v této době zastával pozici ministra školství a národní kultury. Hrad spustil tuto akci roku 1929, když Beneš zaútočil proti Hodžovi, že se vměšuje do zahraničních záležitostí. Švehla i Blaho jej obvinili i v dalších věcech a Hodža nakonec rezignoval na svoji vládní funkci, na oko to bylo ze zdravotních důvodů. Na uvolněné místo nastoupil jeho kolega z agrární strany Anton Štefánek. Hodža se měl poté více času věnovat svojí politické práci na Slovensku, přičemž se snažil posílit si své politické postavení na úkor umírněného Šrobára, také se snažil o sblížení s konzervativci v agrární straně.⁹²

Roku 1935 se Hodža stal po Janu Malypetrovi i předsedou vlády, což bylo i odrazem změny jeho vztahu k hradní skupině. Sbližování tu bylo viditelné již od roku 1932. Hrad a socialistický tábor jej přijal do této funkce na základě významných dohod. Hodža se v této době značně přiblížil směru hradní politiky. Hodžova vláda byla jmenována v listopadu 1935 a přebudována po zvolení Beneše prezidentem republiky v prosinci téhož roku. Hodža v ní byl do února 1936 i ministrem zahraničí, načež jej nahradil Kamil Krofta. Jako dočasný ministr zahraničí navštívil Hodža mimo jiné Paříž, kde se pokoušel uplatnit svůj plán hospodářské spolupráce podunajských států. Hodža se také snažil přivést do vlády slovenské dudáky, šlo však o neúspěšné pokusy.⁹³

Programově lze Hodžovu vládu označit jako pokračovatele Malypetrovy vlády. Nový vládní program totiž nebyl nutný. Tato vláda se snažila rozvinout širokou menšinovou politiku. V červenci 1937 vláda padla kvůli sporům ohledně obilního monopolu. Bilance její činnosti za jeden a půl roku byla v poměrech nejistého ovzduší hodnocena jako velmi uspokojivá. Předložila sněmovně 73 návrhů zákonů a senátu 55.⁹⁴

Po podepsání Mnichovské dohody odešel do francouzského exilu. Hodža dlouhodobě prosazoval myšlenku federace v rámci Evropy, ve 30. letech vystupoval s plánem hlubší součinnosti podunajských států, zejména v hospodářské oblasti, směřující k vytvoření tzv. podunajské federace. Důvodem byl především fakt, že podle jeho názoru.

⁹¹ Miller, D. E. (2001) *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha: Argo. Strana 190-191.

⁹² Tamtéž, Strana 207.

⁹³ Dostál, V. (1998). *Agrární strana*. Brno: Atlantis. Strana 177-178.

⁹⁴ Tamtéž, Strana 179-180.

Podle Hodži „nemají malé státy budoucnost a habsburská monarchie musí posílit své postavení“.⁹⁵

Vavro Šrobár

K dalším osobnostem, které se častěji objevovaly ve vládních funkcích, patří Vavro Šrobár. Byl to tento muž, který se především za první světové války snažil o spolupráci s Čechy. Již v průběhu dubna 1915 přijal pověření Maffie, aby byl jejím zástupcem pro Slovensko. Jeho cílem bylo hlavně koordinovat domácí slovenský odboj, několikrát také navštívil i Prahu, kde se o slovenské zájmy staral především A. Štefánek a F. Votruba. Šrobár tvrdil, že myšlenku začlenění Slovenska do českého politického programu prosadil Švehla. Úlohu v tom měl údajně sehrát agrární charakter Slovenska.⁹⁶

Dne 1. května 1918 Šrobár vystoupil na shromáždění lidu v Liptovském Mikuláši, kde žádal o uznání práva na sebeurčení „*uherské větve národa československého*.“ Šrobár přijíždí 28. října 1918 do Prahy a společně s Švehlou, Rašínem, Soukupem a Stříbrným se postaví do čela převratu, jehož výsledkem je vznik Československa. Právem se proto zařazuje mezi slavné „muže 28. října“.

Šrobár působil v prvních letech republiky ve čtyřech vládách, spravoval někdy i dva vládní resorty (zdravotnictví a ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska, ministerstvo pro sjednocení zákonů i ministerstvo školství a národní osvěty). Přestože se podílel na založení agrární politické organizace na Slovensku a inicioval v roce 1922 její sloučení s českou stranou, nedokázal čelit pružnějšímu přístupu Hodžovu, ztrácel na Slovensku pozice a počátkem 20. let odešel do ústraní.⁹⁷

⁹⁵ Tauchen, J. (2009). *Milan Hodža a jeho koncepce střeoevropské integrace*. Brno: Masarykova univerzita. Strana 443.

⁹⁶ Rokoský, J. (2011) *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad. Strana 90.

⁹⁷ Harna, J. *K charakteristice politických elit agrárního hnutí v českých zemích a na Slovensku*. In: Rašticová, B. (2006) *Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 24.-25. května 2006*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum. 275 s. Studie (Slovácké muzeum). Strana 14.

Rudolf Beran

Rudolf Beran se již roku 1915 stal generálním tajemníkem agrární strany a jedním z nejbližších spolupracovníků Antonína Švehly. Od vzniku republiky se stal poslancem Národního shromáždění, což trvalo až do roku 1939. Když Švehla v roce 1933 zemřel, stal se v roce 1935 předsedou strany. Společně s Karlem Kramářem, předsedou Národních demokratů, byl hlavním kritikem Benešovy zahraniční politiky. Před volbami v roce 1935 pod jeho vedením vydala agrární strana prohlášení k volbám, kde si kladla za cíl dokončení pozemkové reformy, znárodnění dolů či lepší ohodnocení práce zemědělců. Ve volbách se ukázalo, že strana má stále silnou voličskou podporu i bez svého hlavního představitele.⁹⁸

Beran byl nicméně českou veřejností velmi kritizován za svůj smířlivý postoj k menšinám, zejména Němcům a příklonu k henleinovcům, za což byl označen jako příznivce totalitarismu. Zde je pravdivý fakt, že Beran byl pro řešení německého problému, ale vždy na půdě demokratického parlamentního systému a státní integrity. Beran jistě nikdy nepřišel s návrhem na případné vytvoření koalice s Henleinovou stranou a vyloučení socialistických stran z vlády. Beran zastával názor, že největším garantem demokracie je koalice dělníků a sedláků. Agrárníci si ale také dobře uvědomovali, že nemají takovou moc, aby poměr SdP k republice mohli změnit. Jejich politika vůči SdP byla proto umírněná, ale autoritativní.⁹⁹

Tisk ve třicátých letech hodnotil Berana velmi příznivě, soudilo se, že agrární strana má ve svém čele mladého a perspektivního člověka. Situace, za které se stal prvním mužem strany a později i vlády, však pro Berana v žádném případě nemohla být příznivá. Hospodářská krize, nástup nacismu, Mnichov, druhá republika, okupace a kontroverzní období třetí republiky, to byl rámeček, který jasně vymezil jeho osobní, politický, ale i historický osud. V povědomí národa nakonec zůstal zapsaný jako zrádce, nicméně za daných okolností lze jeho chování soudit jen velmi těžko.¹⁰⁰

⁹⁸ Dostál, V. (1998). *Agrární strana*. Brno: Atlantis. Strana 115 – 187.

⁹⁹ Rokoský, J. (2011) *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad. Strana 250.

¹⁰⁰ Rokoský, J. (2009). *Rudolfě, hlavu vzhůru: Osudný 15. březen 1939 a premiér Rudolf Beran*. Paměť a dějiny

František Udržal

Tento muž byl v rámci agrární strany důležitým představitelem prohradního křídla, což mu působilo značné problémy, když především v zákulisí proti němu brojili Rudolf Beran, Josef Vraný nebo František Staněk. Přesto dosáhl Udržal na některé významné vládní funkce. V letech 1921-1925 byl československým ministrem národní obrany, přičemž tento post zastával i v letech 1926-1929.¹⁰¹

Vrchol politické kariéry pak pro něho přišel v letech 1929-1932, kdy byl ministerským předsedou ve dvou po sobě jdoucích kabinetech. V říjnu roku 1932 však musel na tuto funkci rezignovat, když záminkou se stal spor o snížení platu státních zaměstnanců. Již v červenci 1932 přitom došlo v senátu k hádce, z níž vzešel požadavek konzervativců na Udržalovo odstoupení. V létě a na podzim se pak Udržalovo jednání stalo populárním terčem kritiky v agrárnickém tisku. Na schůzi výkonného výboru agrární strany byl potom Udržal ostře pokárán a strana rozhodla, že jej přestane podporovat, čímž bude nucen odstoupit nebo vystoupit ze strany.¹⁰² Zklamaneho Udržala vystřídal Jan Malypetr. Odchod Udržala byl sice očekáván a předvídan, přesto však vzbudil v řadách agrárníků rozruch. Někteří se obávali, jakým směrem se asi bude strana po takové změně ubírat. Toto myšlenkové rozkolísání mezi členstvem si dobře uvědomoval i sám Udržal, jenž se však postavil za dosavadní předáky.¹⁰³

Z aktivní politiky se Udržal stáhl roku 1937 kvůli zdravotním důvodům.¹⁰⁴

Karel Prášek

Prášek byl významný agrárnický politik, jehož vrchol politické kariéry za Rakouska-Uherska nastal, když byl v letech 1907-1908 českým ministrem – krajanem. Po vzniku samostatného Československa je možné Práška počítat mezi důležité osobnosti ve straně až do roku 1924. Sám se počítal za vůdce velkostatkářského křídla. Prášek „vynikl“ nepřetržitými spory s předsedou strany Švehlou, jež byly vedeny kvůli jeho kompromisní politice směrem k sociální demokracii a také z důvodu, že Prášek se bránil agrárníky

¹⁰¹ Charbuský, M. (2002) *František Udržal 1866-1938*. Pardubice: Univerzita Pardubice. Strana 100-145.

¹⁰² Miller, D. E. (2001) *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha: Argo. Strana 210.

¹⁰³ Charbuský, M. (2002) *František Udržal 1866-1938*. Pardubice: Univerzita Pardubice. Strana 199-200.

¹⁰⁴ Rokoský, J. (2011) *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad. Strana 143-144.

prosazované reformě, která se pochopitelně dotkla i jeho velkostatku. Na funkci ministra zemědělství rezignoval v červnu 1920.¹⁰⁵

Na kritiku politiky agrární strany však Prášek nerezignoval ani poté a na začátku ledna 1923 využil příležitosti a při audienci u prezidenta republiky vyslovil své přesvědčení, že vývoj doma i za hranicemi jde doprava. Následná lihová aféra však zapříčinila nepříznivý postoj vůči jeho osobě. Od roku 1920 byl totiž tento muž předsedou Družstva hospodářských lihovarů, jež se těšilo ze státem schváleného monopolu na výrobu lihu z brambor. Sám Prášek byl majitelem lihovaru v Košetících, jenž byl jedním z 870 podniků, které byly začleněny do tohoto družstva. V průběhu listopadu 1923 obvinily národně demokratické noviny sociální demokraty, že měli obdržet 10 milionů korun od lihovarů výměnou za koncesi, jež poskytovala Společnosti pro zpracování lihu kontrolu nad produkcí alkoholu. Později proběhly tiskem zprávy, že Družstvo hospodářských lihovarů mělo tajný fond ve výši 30 milionů Kč, kterým měl disponovat právě Prášek. Ten nakonec podlehl tlaku a odstoupil z funkce předsedy Družstva hospodářských lihovarů, což znamenalo jen další kolo obviňování.¹⁰⁶

Prášková politická kariéra později utrpěla ještě více a roku 1924 byl zbaven funkce předsedy senátu, aby následně došlo roku 1925 k jeho vyloučení ze strany. Roku 1925 stál Prášek u zrodu Československé strany agrární a konzervativní, jež však u voleb propadla, což vedlo k Práškovu odchodu z politiky. Nic nepomohlo, že od ledna 1925 vydávala jeho strana týdeník *Napravo*, kde kritizovala politiku agrární strany a propagovala svůj program, jenž byl na první pohled v rozporu s malozemědělskou orientací.¹⁰⁷

Posledního neúspěchu se dočkal Prášek v roce 1926, když Pozemkový úřad přistoupil k rozparcelování jeho velkostatku a zkonfiskoval jeho zpracovatelské podniky, mezi nimiž byl i lihovar, jenž stál u počátku jeho působení v Družstvu hospodářských lihovarů. Prášek nakonec podobně jako jeho rival Švehla onemocněl a byl upoután na lůžko. Zemřel roku 1932.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Miller, D. E. (2001) *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha: Argo. Strana 44-49.

¹⁰⁶ Tamtéž, Strana 152-153.

¹⁰⁷ Dostál, V. (1998). *Agrární strana*. Brno: Atlantis. Strana 92-94.

¹⁰⁸ Miller, D. E. (2001) *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha: Argo. Strana 154.

Josef Vraný

Tento muž patřil mezi příznivce Antonína Švehly, přičemž počátkem 20. století vynikl hlavně jako národohospodářský redaktor listu Venkov. V průběhu první světové války se pak jeho vliv na agrární tisk zvyšoval a podílel se i na redigování radikálnějšího večerníku Večer.¹⁰⁹

V parlamentních volbách roku 1920 se Vranému povedlo získat poslanecké křeslo v Národním shromáždění, aby roku 1925 na tento úspěch navázal získáním senátorského křesla. Svůj mandát opakovaně obhájil a senátorem zůstal až do roku 1937. Na počátku třicátých let je možné jej vnímat jako člena pravicového křídla agrární strany, jež se významně podílelo na nuceném odchodu Františka Udržala. Ostatně Vraný byl již v letech 1927-1928 znám jako odpůrce politiky Hradu. V této době bylo pro konzervativní agrárníky velmi příjemné vědomí, že Švehla je sice naživu, ale kvůli zdravotním problémům neschopný podílet se na státních záležitostech. List Venkov se tak pod Vraného vedením mohl proměnit v silně protihradní a antisocialistický list, jenž klidně chybně vykládal i Švehlovy výroky z minulosti, aby ukázal, jak provokativně se socialisté umí chovat.¹¹⁰

Roku 1931 se v tisku odehrál ostrý souboj mezi Vraným a Peroutkou, který publikoval své články v Lidových novinách. Jednalo se o odraz kampaně konzervativců, která jim měla zajistit vliv na státní záležitosti. Bezprostředním problémem tu byly nízké ceny zemědělských produktů, ale diskuse o tomto problému postupně přerostla až v debatu o cílech a hodnotách agrární a socialistické ideologie.¹¹¹

Vranému bývá přiznáváno, že měl velmi bojovnou povahu. Již za Švehly údajně špatně snášel stranickou disciplínu, ale nakonec se jí s některými výjimkami vždy podrobil. Po Švehlově smrti však jeho vliv stoupl. Významnou roli sehrál třeba při prezidentské volbě roku 1935.¹¹²

¹⁰⁹ Rokoský, J. (2011) *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad. Strana 87.

¹¹⁰ Miller, D. E. (2001) *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha: Argo. Strana 200-201.

¹¹¹ Tamtéž, Strana 210.

¹¹² Dostál, V. (1998). *Agrární strana*. Brno: Atlantis. Strana 193.

Josef Dürich

Významnou osobností agrární strany byl i původně Staročech Josef Dürich, který vstoupil do historie také jako významný představitel československého zahraničního odboje za 1. světové války, dramatik a spisovatel. Agrárním poslancem byl od roku 1907 a o rok později svoji stranu zastupoval na přípravném slovanském sjezdu. Měl k tomu předpoklady, protože ovládal řadu slovanských jazyků. Počátkem května 1915 byl agrární stranou poslán do Švýcarska, aby se podílel na zahraničním odboji po boku T. G. Masaryka. Do vlasti se vrátil zdiskreditovaný až roku 1919, protože se zasazoval o obnovení Českého království s ruskou podporou a údajně se také snažil o ustavení procarského centra československého exilu.¹¹³

Jan Malypetr

Tento politik byl předsedou československé vlády mezi lety 1932-1935. Poslancem byl po celou dobu trvání První republiky. Do vlády vstoupil mezi lety 1922-1925, když byl ministrem vnitra. Mezi lety 1932-1935 sestavil hned tři vlády. Soudí se, že zásluhou razantního postupu Malypetrovy vlády roku 1933 se povedlo ČSR poměrně záhy v porovnání se západní Evropou překonat důsledky hospodářské krize. Vláda měla v této době mimo jiné rozšířené pravomoci a mohla přijímat řadu opatření velmi rychle a bez toho, aby s tím nutně souhlasil parlament. Z toho důvodu byl přijat zmocňovací zákon, jenž dal právě vládě oprávnění k úpravě celního sazebníku a k tomu, aby činila opatření pro přiměřenou úpravu cen, výrobních a odbytových poměrů v průmyslu, živnostech a zemědělství, jakož i pro zachování rovnováhy ve státním hospodářství. Malypetr zpočátku sledoval také deflační politiku, pak však dospěl k závěru, že není nadále schůdná a přiklonil se k Englišovu návrhu zavedení valutových příplatků při vývozu a dovozu, aby se obnovila soutěžní základna československého průmyslu na zahraničních trzích.¹¹⁴

Bilance první Malypetrovy vlády byla kladná, když v průběhu šestnácti měsíců svého vládnutí podala sněmovně 57 návrhů zákonů a 40 dalších v senátě. V této době byl ve vládě zřízen obilní monopol podle zmocňovacího zákona. Tímto obchodem byla pověřena Československá obilní společnost s výlučným právem výkupu, prodeje, dovozu i

¹¹³ Rokoský, J. (2011) *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad. Strana 62-63.

¹¹⁴ Dostál, V. (1998). *Agrární strana*. Brno: Atlantis. Strana 153-154.

vývozu obilí, mlýnských výrobků a krmiv. Platnost monopolu byla původně stanovena do roku 1937, později byla prodloužena až do roku 1940.¹¹⁵

Bohumír Bradáč

Významnou osobností meziválečného období byl také Bohumír Bradáč. Toho lze zařadit k části zakladatelské generace agrárního hnutí, jež měla svůj původ na selském statku. Bradáčovy aktivity v agrárním hnutí začaly v již zmiňovaném hnutí řepařů, když byl roku 1902 spoluzakladatelem Ústřední jednoty českých řepařů. Právě zde se seznámil i s Antonínem Švehlou. V průběhu roku 1909 se pak Bradáč stal jako zástupce řepařů členem výkonného výboru agrární strany. Roku 1911 byl zvolen jako jeden ze sedmi agrárních kandidátů poslancem říšské rady ve Vídni, takže zde mohl získat zkušenosti v parlamentní práci, jež pak uplatnil v československé poslanecké sněmovně.¹¹⁶

Po vzniku ČSR Bradáč krátce zastupoval společně s Vlastimilem Tusarem československou politiku ve Vídni a byl i poslancem Revolučního Národního shromáždění. Následně byl čtyřikrát zvolen za agrární stranu do sněmovny. Byl také předsedou nově vytvářeného Svazu selských jízď, což byla organizace úzce propojená s agrární stranou. Její členové se s koňmi a v jezdeckých uniformách nebo krojích ve velkém počtu podíleli na agrárních průvodech.¹¹⁷

Hlavní oblastí Bradáčových aktivit byla zemědělská politika. Bradáč působil ve dvou pro venkov podstatných parlamentních výborech, pro pozemkovou reformu a zemědělském, a měl podíl i na uzákonění řady důležitých zemědělských zákonů. Po odsunutí Práška se i o Bradáčovi uvažovalo jako o možném kandidátovi na toto pro agrárníky významné ministerské křeslo v první Švehlově vládě všenárodní koalice. Po vstupu Slovenské rolnické jednoty do Republikánské strany československého venkova a zrodu celostátní Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu nakonec roku 1922 získal post ministra zemědělství vůdce slovenských agrárníků Milan Hodža.¹¹⁸

Bradáč se následně soustředil ve dvacátých letech na problémy řepařů a zemědělského družstevnictví. Při uskutečňování pozemkové reformy systematicky

¹¹⁵ Dostál, V. (1998) *Agrární strana*. Brno; Atlantis. Strana 155-156.

¹¹⁶ Lacina, V. *Bohumír Bradáč, čelný agrární politik meziválečného období*. In: Rašticová, B. (2006) *Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 24.-25. května 2006*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum. 275 s. Studie (Slovákcké muzeum). Strana 81.

¹¹⁷ Tamtéž, Strana 82.

¹¹⁸ Tamtéž, Strana 82.

prosazoval zakládání družstevních lihovarů i mlékáren, jednalo se mu i o porolničování cukrovarů. Ostatně porolničování potravinářského průmyslu bylo jednou z priorit agrárníků. Chtěli, aby rolnická prvovýroba měla vliv na zpracování zemědělských produktů a došlo k jejich propojení v lihovarnickém a cukrovarnickém průmyslu.¹¹⁹

Po vzniku nové vlády tzv. občanské mezinárodní koalice za Švehlova předsednictví roku 1926 se stal Bradáč jako jeho důvěrník předsedou parlamentní politické osmy stran vládní koalice a z titulu této své funkce i členem předsednictva výkonného výboru agrární strany. Měl významnou úlohu při prosazování vládních návrhů v koalici, ale také při hlasováních v rámci sněmovny. Důležitost Bradáče ještě vzrostla po Švehlově onemocnění. V této době se musel vypořádat i s nejednotností ve vedení strany, kde byly spory mezi konzervativní skupinou a stavovsky umírněnou skupinou. Ta druhá byla podporována Hradem a patřil do ní i Bradáč. Bradáč byl v této době v pravidelném styku s Masarykem i jeho kanceláří.¹²⁰

V nové vládě po roce 1929 převzal Bradáč vedení ministerstva zemědělství, jež celé agrární hnutí bralo jako klíčové. Stalo se tak v nelehké situaci, když od léta 1928 byly patrné příznaky agrární krize, jež se nejvíce dotkla řepářství, sladařství a chmelařství. Bradáč k ochraně domácí zemědělské výroby prosadil ve vládě zvýšení agrárních cel. Díky vyšším clům se pak podařilo omezit dovozy těchto výrobků.¹²¹

Bradáč následně prosadil i několik dalších opatření, která sledovala cíl pomoci zemědělcům a také udržet rentabilitu zemědělského podnikání. K těm nejvýznamnějším patří rozšíření obilních listů na všechny obiloviny, uzákonění povinného mletí domácí pšenice a žita. Došlo i k obnově devizových omezení pro dovoz obilí, jenž byl nadále spojen s povolením komise při ministerstvu obchodu. Z Bradáčovy iniciativy byl připraven i návrh zákona o odkladu exekucí zemědělců, jenž byl prosazen až za následující vlády. V koalici se také nezdařilo docílit schválení návrhu zákona o úvěrové pomoci zemědělství z května 1931. Ten sledoval za cíl zlepšit úvěrové podmínky pro zemědělce a soustředit zemědělský úvěr do rukou kempeliček a okresních hospodářských záložen.¹²²

V pozdější Malypetrově vládě byla potom Bradáčovi svěřena pozice šéfa ministerstva obrany. Bradáčovo postavení ve vedení agrární strany bylo v této době

¹¹⁹ Lacina, V. *Bohumír Bradáč, čelný agrární politik meziválečného období*. In: Rašticová, B. (2006) *Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 24-25. Května 2006*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum. 275 s Studie (Slovákcké muzeum). Strana 82.

¹²⁰ Tamtéž. Strana 82.

¹²¹ Tamtéž, Strana 83.

¹²² Tamtéž, Strana 83.

oslabeno zvolením Rudolfa Berana do pozice místopředsedy strany. Mezi lety 1934 a 1935 se Bradáčovi povedlo prosadit zvýšení výdajů na obranu republiky. Byla mimo jiné provedena i reorganizace generálního štábu a roku 1933 založena Nejvyšší rada obrany státu, v níž také zasedal.¹²³

V roce 1935 pak Bradáč nečekaně zemřel v pouhých 54 letech na leukémii. Celkově je možné jej hodnotit jako mladší osobnost první generace agrárních vůdců, jež měla značný podíl na tom, že se agrární strana stala vůdčí středovou složkou politické struktury v samostatném Československu. Bradáč se na tomto procesu podílel ve vysokých funkcích od poloviny dvacátých let do poloviny třicátých let.¹²⁴

Viktor Stoupal

Tento politik byl reprezentantem silné moravské skupiny agrárních politiků, přičemž základnu jeho vlivu představoval v 20 a 30 letech především moravský cukrovarnický průmysl. Viktor Stoupal se, významně podílel na rozvoji zemědělského družstevnictví. Osobně inicioval meliorační a regulační plán pro Moravu. Na agrární politiku významně působil v oblasti zahraniční i národnostní politiky. Stává se jedním z nejdůležitějších a nejvlivnějších představitelů meziválečného cukrovarnického průmyslu Československa. Ve třicátých letech je možné o Stoupalovi mluvit jako o nejvlivnějším agrárním představiteli na Moravě.¹²⁵ Přesto odmítá vstoupit do vrcholné politiky a raději se stává „šedou eminencí“ agrární strany.

Stoupal, stál za mocenským vzestupem Rudolfa Berana a podílel se i na odstranění Františka Udržala z pozice předsedy vlády. Mezi lety 1933-1934 se také pokoušel vyjednávat s Henleinovou Sudetoněmeckou stranou. Účast na těchto jednáních mu politicky velmi uškodila.

Angažoval se také při tvorbě Strany národní jednoty na Moravě, přičemž tehdy prorocky prohlásil: „*Budete nás vidět shrbené, pokořené, to proto, abychom vám umožnili, abyste vy mohli chodit rovni. Celým světem opuštění, zrazení a zmrzačení, a nadto nepravdami hanobeni, zahořkli jsme smutkem a samotou. Mlčet budeme, při sobě stát*

¹²³ Lacina, V. *Bohumír Bradáč, čelný agrární politik meziválečného období*. In: Rašticová, B. (2006) *Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 24-25. Května 2006*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum. 275 s Studie (Slovákcké muzeum). Strana 84.

¹²⁴ Tamtéž, Strana 85.

¹²⁵ Rokoský, J. (2011) *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad. Strana 108.

*budeme, sobě si budeme pomáhat pevní ve víře, že po zimě přijde jaro, po noci den a slunce bude plát v zemi lva a nad Tatrou se bude blýskat.*¹²⁶

¹²⁶ Dostál, V. (1998). *Agrární strana*. Brno: Atlantis. Strana 207-208.

7. Analýza příčin významu agrární strany v politickém systému první republiky

V této analytické části bych se rád pokusil z výše uvedeného vyvodit důležité aspekty příčiny silného postavení agrárníků za období první republiky. Není pochyb, že vliv na takové postavení muselo mít více faktorů, na které se nyní zaměřím. Pracovní hypotéza zněla, že mezi nejdůležitější faktory patřil zásadní podíl na realizaci pozemkové reformy, osobnost Antonína Švehly a její umístění ve středu politického spektra. Již na základě výše zmíněného je nyní ale jasné, že těchto faktorů bylo více.

Ve druhé kapitole jsem pomocí teorie Rokkana a Lipseta vysvětlil konflikt, na jehož základě dochází ke vzniku agrární strany. Obvykle partaje se zaměřením na venkov nezískávají vyšší počet hlasů s ohledem na fakt, že nedokážou skloubit zájmy všech jeho obyvatel – maloročníků, statkářů či středních rolníků. Proto je velmi výjimečné, že právě česká agrární strana toto dokázala – díky obratnosti svého předsedy Švehly. Na základě právě jeho strategie se strana zaměřila na malé zemědělce, ze kterých dokázala vytvořit velmi pevnou voličskou základnu. A především pak základnu stabilní; ve volbách v roce 1920 obdržela 9,7% hlasů. Následně v roce 1925 to bylo 13,7% hlasů, což zároveň znamenalo i její celkové vítězství. Ve volbě do poslanecké sněmovny získala její kandidátka 970 940 hlasů a získala 45 mandátů. Šlo nesporně o úspěch, uvážíme-li, že do poslanecké sněmovny kandidovalo 29 stran, z toho 12 českých a slovenských. Pro srovnání Komunistická strana Československa jako druhá nejsilnější získala 13,15 % hlasů a 41 mandátů a třetí Československá strana lidová 9,72 % hlasů obdržela pouze 31 mandátů.¹²⁷

V roce 1929 ji volilo 14,9% voličů a v roce 1935 pak 14,3%, což znamenalo druhé místo a převahu jednoho mandátu v poslanecké sněmovně (45) nad Sudetoněmeckou stranou, která získala největší počet hlasů, si agrární strana udržela jen pomocí volební aritmetiky v druhém a třetím skrutiniu.¹²⁸ Takto široká a stabilní voličská podpora znamenala pro stranu jeden z nejvýraznějších faktorů jejího úspěchu.

Dalším velmi významným prvkem úspěchu agrární strany byla její politika výrazné podpory hospodářských zájmů malých zemědělců – ať už prosazováním patřičných zákonů, realizací pozemkové reformy či formování podpůrných spolků a organizací.

¹²⁷ Rašticová, B. (2008). *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum. 225 s. Studie (Slováké muzeum). Strana 10.

¹²⁸ Kubálek, M. (1998). *Postavení agrární strany v politickém systému první republiky*. Agrární www portál AGRIS. Dostupný na WWW: <http://www.agris.cz/clanek/104986>

To bylo ostatně jedním ze specifických znaků strany – velký počet přidružených zájmových, vzdělávacích, hospodářských či jiných organizací. Tato forma organizační struktury vedla v důsledku k budování „příslušnosti“ k agrárnímu hnutí napříč širokou vrstvou obyvatelstva. Členskou legitimaci mělo čím dál více lidí - v roce 1936 měla strana údajně 670.000 platících členů v 21 000 místních organizacích.¹²⁹ Bez významu nebylo ani účelné členění a personální obsazení ústředního výkonného výboru. Již sama struktura sekretariátu svědčí o smyslu vedení strany pro výstavbu a funkčnost moderní strany, která má ambice proniknout do vedení státu.¹³⁰ Těž nepochybně obrovskou roli byl podíl na myšlence a následné realizaci pozemkové reformy - agráři dokázali pozemkovou reformu velmi obratně politicky využít. Přídělců bylo více než půl milionu a strana dokázala po celé meziválečné období vzbuzovat naději, že příděly půdy budou pokračovat. Čeští i slovenští však z reformy těžili i hospodářsky, heslo „Odčinite Bílou horu“ chápali i tak, že se půda velkostatků dostane do jejich rukou.

Jako další výhodu hovořící pro agráři lze vnímat její částečně programovou neutrálnost, která umožňovala vytváření koaličních vlád s vysokým počtem stran. Ač byla velmi konkrétní a radikální ve věcech zemědělských, naopak ostatní otázky v rámci společenského, kulturního či jiného politického života ponechávala spíše otevřené. Ještě v programu z roku 1919 můžeme vnímat důraz na sociální otázku, kdy strana volala po právu na práci či zavedení nemocenského a sociálního pojištění, a později akcentovala morální a náboženské hodnoty či roli soukromého vlastnictví v opozici vůči socialistům. Avšak v praxi agráři přistupovali k těmto otázkám spíše pragmaticky a byli ochotni se domluvit. Rovněž ideologie agrarismu obsahovala spíše hesla než konkrétní myšlenky, kladla důraz především na hrdost rolníků, historický význam zemědělců a mravní hodnoty venkova. Díky tomu jí její koaliční potenciál umožňoval spolupráci jak se socialisty (rudozelená Tusarova vládní koalice z roku 1919) nebo později s pravicovými stranami (občanská či panská koalice). Ideologicky i programově spadala do politického středu. Rovněž výjimečné vyjednávací schopnosti jejího předsedy jí tento jedinečný koaliční potenciál umocňovaly – Antonín Švehla byl tvůrcem většiny vládních koalic ve 20. letech. Jeho osobnost byla po stranu téměř nepostradatelná.

Byl duší reorganizace Národního výboru v červenci roku 1918. Měl rozhodující zásluhu na jeho přeměně v hlavní organizační základnu české politiky pro případ převratu.

¹²⁹ Kubálek, M. (1998). *Postavení agrární strany v politickém systému první republiky*. Agrární www portál AGRIS

¹³⁰ Rašticová, B. (2008). *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum. 225 s. Studie (Slovácké muzeum). Strana 9.

V říjnu 1918 se aktivně účastnil jako jeden z místopředsedů tohoto orgánu na vyhlášení samostatnosti československého státu.

O Švehlově prozíravosti svědčí i to, že se v této situaci staral nejen o posílení pozic vlastní strany, ale i o upevnění nové státní exekutivy. Chápal také důležitost přímého vlivu strany na hospodářskou sféru. V srpnu 1918 se proto zúčastnil založení Zemské hospodářské rady, která měla v krizové situaci při předpokládaném ukončení světové války koordinovat řešení ekonomických záležitostí (na Moravě se této iniciativy chopil již zmíněný František Staněk). Stejně tak měla pro agrární stranu mocenský význam i Švehlova účast na převzetí zemské administrativy z rukou viceprezidenta zemské správy Jana Kosiny a předsedy správní komise hraběte Schönborna. Konkrétně se také Švehla, jako představitel právě se tvořící státní administrativy, postaral o převzetí Obilního ústavu, klíčové to instituce pro zásobování obyvatelstva základními potravinami.

Obsazením postu ministra vnitra v první československé vládě a pak i v dalších koaličních vládách si agrární strana zajistila přímý vliv na státní správu. Z hlediska stabilizace jejich pozic nebylo bezvýznamné ani to, že Švehla od ledna 1919, během pobytu Karla Kramáře na pařížských mírových jednáních, de facto řídil celou vládu a také po nástupu rudozelené koalice zůstal nejsilnější osobností obou Tusarových vlád.¹³¹

Dalším důležitým, byť vnějším faktorem, byla situace ostatních stran, ve kterých probíhaly významné spory. Zpočátku velmi silná sociální demokracie, která vyhrála volby v roce 1920 a získala velmi silné postavení, se v roce 1921 ocitla ve vnitrostranickém sporu, který vedl k odtržení jejího levicového křídla a vzniku antisystémové KSČ. Své významné postavení sociální demokraté po tomto rozkolu již nedokázali získat zpět a uvolnili tak místo právě agrární straně. Obdobná situace se odehrála i v lidově straně, ve které došlo k odtržení slovenského křídla, které si rovněž v roce 1921 založilo vlastní stranu a opět tak došlo k rozdělení původní voličské základny.

V čem opět agrárníci vynikali oproti jiným stranám, byla schopnost vybudovat si postavení jak v Čechách a na Moravě, tak i na Slovensku, což bylo častým kamenem úrazu ostatních celonárodních partají. Na Slovensku existovala po válce obdoba agrární strany, ve které začalo docházet k rozkolu; toto štěpení ale bylo brzy zastaveno, když se Slovenská domovina Milana Hodži, obhajující skupinové zájmy rolníků, i Slovenská národní a rolnická strana Vavra Šrobára, která si kladla za cíl všenárodní podporu, během roku 1922 spojily s českými agrárníky do celostátní agrární strany. Takto formovaná agrární strana se

¹³¹ Rašticová, B. (2008). *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum. 225 s. Studie (Slovácké muzeum). Strana 9-10.

stala jednou ze dvou nejvýznamnějších politických subjektů na Slovensku – podporu měla především na západě (Záhoří, Trnava), ale i východě (Košice, Prešov), a také mezi slovenskou inteligencí.

Díky tomu dosahovala agrární strana obecně vysokých volebních čísel rovnoměrně v obou zemích.

Dalším důležitým faktorem úspěchu agráříků byl nepochybně vztah, jaký mezi sebou měli předseda strany Švehla a T. G. Masaryk. Jak je známo, prezident nesouhlasil s politikou strany lidové, kterou vnímal především jako nositele zastaralého klerikalismu, a na straně druhé se nepřikláněl ani k národním demokratům a Kramářovi, se kterým se rozcházel především z hlediska jejich vztahu k Rusku. Naopak se Švehlou k sobě chovali vzájemnou úctou a agrární strana byla prezidentem nahlížena jako představitelka středu právě mezi klerikalismem a liberalismem, a agráříci byla tak ze strany tzv. skupiny Hradu vnímáni spíše jako spojenci. Skupina Hradu, kterou tvořili kromě Masaryka ministr zahraničí Beneš a jejich nejbližší spolupracovníci, utvářela za první republiky hlavní linii zahraniční politiky Československa a její podpora měla pro Švehlu nemalý význam. Masaryk po Švehlově smrti prohlásil: „*Památka na mnohaletou spolupráci se Švehlou je mi milá a drahá, našel jsem v něm při budování naší nové republiky a demokracie spoluvůrce loajálního a dovedného, mohu jeho práci uvnitř srovnat se svým druhým spolupracovníkem v zahraničí. Náš nový stát je šťasten, že mu osud v pravý čas dal pracovníka a státníka, jako byl Švehla.*“¹³²

Agrární strana si byla díky svému výsadnímu postavení postupem doby vybudovat silné pozice ve všech významných úřadech; především pak na ministerstvu zemědělství, ve Státním pozemkovém úřadě, jehož význam jsem již zmínila výše, rovněž i na ministerstvu obrany. Svě členy měla na různých úrovních státní správy i samosprávy, úzké vztahy udržovala i s významnými průmyslovými a bankovními skupinami, které sdílely některé její hospodářské zájmy. Jako příklad lze uvést Škodovy závody, jejichž generální ředitel Karel Loevenstein byl zároveň jeden z hlavních ekonomů strany. Všechno toto stranu velmi posilovalo a zejména ve 30. letech ji bylo možno označit jako subjekt koncentrující mocenský a hospodářský vliv v tehdejší Československu.¹³³

Pokud tedy shrnu výše uvedené, na postavení agrární strany mělo vliv několik faktorů: široká voličská základna, důmyslná organizační struktura s množstvím

¹³² Coufalová, I. (2011). *Muž s hůlkou, buřinkou a agrární vizí*. IN Dějiny a současnost. Ročník 2011/4.

¹³³ Kubálek, M. (1998). *Postavení agrární strany v politickém systému první republiky*. Agrární www portál AGRIS.

přidružených organizací a spolků, role v prosazení a realizaci pozemkové reformy, postavení v politickém středu a tím velký koaliční potenciál, schopnost získat voliče i na Slovensku, vnitřní konflikty konkurenčních stran, dobrý vztah s tzv. skupinou Hradu a postupně vybudované mocenské pozice ve státě. Moje pracovní hypotéza uváděla pouze tři z těchto faktorů; na základě analýzy tedy hypotézu potvrzují a zároveň ji rozšiřují o další uvedené. Celkově lze konstatovat, že postavení agrární strany v politickém systému první republiky bylo výsledkem jedinečné kombinace jak dlouhodobého vývoje české a slovenské politiky v předešlém století, tak i faktorů vyplývajících z aktuální situace. Tento stav trval až do počátku druhé světové války, která vývoj zcela zvrátila.

ZÁVĚR

Agrární strana, respektive Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, zaujímala v politickém systému první republiky významné postavení. Toto postavení nebylo specifické pouze v rámci Československa, ale rovněž i v rámci Evropy, kde si strana s obdobným voličským zaměřením nikde stejný význam nevydobyła. Tato práce popisuje tento jev v rámci stranického systému, zaměřuje se na organizační strukturu strany, její programové zaměření, voliče, klíčové osobnosti, a na tomto základě se snaží zodpovědět stanovené otázky.

Primárním cílem této diplomové práce bylo zjistit příčiny a předpoklady specifického postavení agrární strany v politickém systému první Československé republiky, vysvětlit, jakými způsoby tato strana uvedené postavení získala a udržovala a jaké to mělo důsledky pro ni i pro politický systém Československé republiky. Jako výzkumná metoda zde byla použita syntéza, kdy jsem nejdříve shromáždil všechny relevantní poznatky týkající se agrární strany a jejího postavení v rámci první republiky, a následně spojil v celek, v rámci něhož jsem se pokusil najít vzájemné vztahy a souvislosti, které mi měly odpovědět na pracovní otázky a vyvrátit či potvrdit pracovní hypotézu stanovenou v úvodu.

V úvodu práce jsou vysvětleny základní pojmy jako stranický systém či první republika, které jsou pro tuto práci stěžejní. Poté následuje přiblížení stranického systému první republiky, který obsahoval mnoho specifíků, z nichž některá byla právě pro vysvětlení postavení agrární strany důležitá. Tento stranický systém se podle teorie Lipseta a Rokkana zrodil na konfliktech centrum-periferie, město-venkov, církev-stát a pracující-vlastníci. Pro vznik agrární strany měl význam především rozpor město-venkov; přesto se však navzdory své zdánlivé vyhraněnosti dokázala dostat a udržet ve středu politického spektra. Sartori obdobný politický systém označoval jako polarizovaný pluralismus. Přestože má tato teorie své slabiny, lze konstatovat, že v politickém systému Československa shodné rysy nalezneme. Zmínit je možné třeba fakt, že u moci se nachází strana středu, což byla v tomto případě právě strana agrární.

Následující část práce se již věnovala samotnému vzniku a politickému a programovému vývoji strany. V okamžiku zrodu Československa byla agrární strana nejlépe připraveným subjektem k převzetí politické odpovědnosti za tento stát. Nejenže disponovala masovou členskou základnou rozloženou vcelku rovnoměrně ve všech regionech s převážně českým obyvatelstvem, ale měla i pevně vybudovanou a hierarchicky

členěnou stranickou organizaci, v jejímž čele stálo několik osobností schopných pružně reagovat na měnící se situaci. V této části práce je rovněž proveden pokus objasnit postavení strany v rámci politického spektra a přiblížit cílové voliče, kde zákon půdy se stal ideovým základem programu Republikánské strany. Nutno podotknout, že pouze v této oblasti byly programy strany velmi konkrétní; v téměř všech ostatních směrech umožňoval stranickým politikům prostor k diskusi a kompromisu, což bylo primárním důvodem vysokého koaličního potenciálu strany. Díky tomu se agráři, coby strana středu, byli schopni domluvit na společné vládě jak se sociálními demokraty, tak i s pravicovými stranami později ve 30. letech. Její představitelé se tak podíleli na všech vládách po dobu existence první republiky.

Pro postavení strany měla zásadní význam její organizační struktura, ale i struktura jejích přidružených spolků a organizací. Právě jejich prostřednictvím si strana budovala podstatnou část své voličské základny; podporou různých skupin obyvatel. Forma organizační struktury vedla ve svém důsledku k budování „příslušnosti“ k agrárnímu hnutí napříč širokou vrstvou obyvatelstva.

Zcela klíčový význam v dějinách strany měla pozemková reforma. Proto je v této práci detailně analyzována její myšlenka, vývoj, realizace i důsledky, mezi něž patřilo i budování místních a okresních organizací a vznik tzv. Domoviny domkářů, maloročníků, živnostníků a zemědělských dělníků, významné organizace, která sdružovala zájemce o přiděl půdy z pozemkové reformy. Agráři dokázali pozemkovou reformu velmi obratně politicky využít - přidělců bylo více než půl milionu a strana dokázala po celé meziválečné období vzbuzovat naději, že přiděly půdy budou pokračovat, stejně jako vyvolala dojem ve šlechtě, že heslo pozemkové reformy „Odčinite Bílou horu“ lze chápat i tak, že se půda velkostatků dostane do jejich rukou. Agrární strana byla jednoznačně ve společnosti brána jakožto hlavní iniciátor a realizátor pozemkové reformy, kdy v čele významného Státního pozemkového řádu stál její představitel. To jí pochopitelně získalo velkou voličskou přízeň, a to po poměrně dlouhou dobu.

V této práci je provedena i charakteristika klíčových osobností agrární strany, mezi něž patřil Antonín Švehla, Milan Hodža, Vavro Šrobár, Rudolfa Beran, František Udržal, Karel Prášek i Josef Vraný. Jednalo se často o lidi rozdílných charakterů s odlišným viděním světa. Jednoznačně nejdůležitější postavou byl Antonín Švehla, jenž byl přezdíván „mistr kompromisu“. Právě on byl tvůrcem koncepce masové strany, která zajistila mimo jiné výsadní postavení agráři v politickém systému Československa; byl rozeným diplomatem, schopným najít společnou řeč téměř s kýmkoli. Neméně důležitý byl

jeho osobní vztah s T. G. Masarykem, který si Švehly velmi vážil, což se poté projevovalo pozitivním přístupem významného mocenského subjektu ve státě, tzv. skupiny Hradu, vůči agrární straně.

Na základě poznatků získaných v teoretické části byly následně charakterizovány a shrnuty hlavní faktory, které zapříčinily silnou pozici agrární strany mezi roky 1918 a 1938. Z mého pohledu se typ stranického systému Československa svými důležitými rysy blíží polarizovanému pluralismu dle Sartoriho typologie, v němž zaujímá klíčové místo silná středová strana jakožto základ vládních koalic. Tuto pozici měla v politickém systému ČSR právě agrární strana. Mezi další významné faktory jejího úspěchu patřila široká voličská základna, důmyslná organizační struktura s množstvím přidružených organizací a spolků, úloha v prosazení a realizaci pozemkové reformy, postavení v politickém středu a tím velký koaliční potenciál, schopnost získat voliče i na Slovensku, vnitřní konflikty konkurenčních stran, dobrý vztah s tzv. skupinou Hradu a postupně vybudované mocenské pozice ve všech sférách nejen politického života.

Hypotéza, jejímž základem bylo, že stabilní úspěch agrárníků u československých voličů vycházel především z umístění strany ve středu politického spektra, obratné „masové“ politiky Antonína Švehly a také z prosazení pozemkové reformy, která zvedla životní úroveň drobných rolníků, byla podle mého názoru potvrzena. Nesporný vliv tu však měly i další faktory nutné pro úspěch jako organizační struktura strany, schopnost prosazení se na Slovensku, vnitrostranické konflikty u konkurence či dobrý vztah s prezidentem.

Agrární strana se dokázala vypořádat i s vnitřními problémy, které byly z mého pohledu dány značným myšlenkovým pluralismem uvnitř strany. Ustála tedy krizi, v níž měl hlavní úlohu Karel Prášek a další velkostatkáři, kteří nesouhlasili s pozemkovou reformou, stejně tak ji nezlomilo ani období Švehlovy nemoci mezi lety 1927-1933, kdy se říkalo, že agrární strana nemá hlavu, ale pouze křídla. Agrárníkům se přesto podařilo zůstat ve středu všech politických vlád až do konce první republiky. Osudnou se pro agrární stranu stalo až období druhé světové války a Košický program z roku 1945, jenž její existenci zakazoval kvůli údajné spolupráci s Němci. To již však je úplně jiná dějinná kapitola.

Přínos strany politickému systému První republiky je podle mě neodmyslitelně spjatý s osobou Antonína Švehly. Jeho zásluhou byla agrární strana schopná vstupovat do celé řady koalic a přispět k dohodě mezi dalšími politickými stranami z opačných pólů. Síla strany pak byla především v drobné, konkrétní politice.

Na venkově těžila strana především z podpory všech vrstev venkovského lidu, což byl dozvuk uskutečněné pozemkové reformy.

SEZNAM POUŽITÝCH ČESKÝCH ZDROJŮ

Anketa o pozemkové reformě, pořádaná Ústředním výkonným výborem československé Národní demokracie za součinnosti zemského odboru a rolnické jednoty; upravil Václav DŮRAS, Praha 1922

BALÍK, S. (2006). *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Masarykova univerzita v Brně: Mezinárodní politologický ústav: Brno. ISBN 978-80-210-4250-6

COUFALOVÁ, I. (2011). *Muž s hůlkou, buřinkou a agrární vizí*. IN *Dějiny a současnost*. Ročník 2011/4.

ČERVENKA, E. (1933). *Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatecích římsko-katolické církve*; Volné myšlenky československé: Praha. UDC 332.021.8

DOSTÁL, V. (1998). *Agrární strana: její rozmach a zánik*. Vyd. 1. Brno: Atlantis. ISBN 80-7108-133-7

FIALA, P. a STRMISKA, M. (2009). *Teorie politických stran*. Brno: Barrister & Principal. ISBN 978-80-87029-71-8

HARNA, J. ed. a LACINA, V. (2007). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha: Historický ústav. 2007. ISBN 878-80-7286-113-2

HARNA, J. ed., RAŠTICOVÁ, B. (ed.) a BUREŠOVÁ, J. (2012). *Regionální zvláštnosti politiky agrární strany v období první Československé republiky*. Vyd. 1. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, Studie (Slováké muzeum). 2010. ISBN 978-80-87671-01-6

HEYWOOD, A. (2004). *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia. ISBN 80-86432-95-5.

HOLZER, J. (1997). *První a Druhá Československá republika: úvod do komparace politických systémů*. IN: *Politologický časopis* č.4/97.

CHARBUSKÝ, M. (2002) *František Udržal 1866-1938*. Pardubice: Univerzita Pardubice. 304 s. ISBN 80-7194-474.

KÁRNÍK, Z. (2000). *České země v éře První republiky (1918 – 1938), Díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929)*; Libri, Praha. ISBN 80-7277-195-7

Kolektiv autorů (1992): *Dějiny zemí koruny české II.*, 3. vydání, Praha: Paseka. ISBN 80-85192-30-6

KOLOUŠEK, J. (1921). *Národní hospodářství I.*; Česká Matice technická, Praha, Svazek č.112

LACINA, V. (1990). *Formování československé ekonomiky 1918 – 1923*; Academia; Praha. ISBN 80-200-0199-9

LACINA, V. (2000). *Zlatá léta československého hospodářství (1918 – 1929)*; Historický ústav AV ČR; Praha. ISBN 80-7286-000-3

MALÍŘ, J., MAREK, P. (2005). *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*. 1. díl: Období 1861 – 1938. Doplněk, ISBN 80-7239-178-X

MARUŠÁK, K. (1919). *Šlechta, velkostatek a pozemková reforma*. A. Píša: Brno.

MILLER, D. (2001). *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha: Argo. ISBN 80-7203-366-2

Organizační řád Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu, In: Program a organizační řád „Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu“; Praha 1922

Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích; Ottovo nakladatelství; Praha 2003 ISBN 80-7181-959-X

POKORNÁ, A. a DVOŘAN, J. (ed.). (1991). *Československá armáda v letech 1918-1938*. Praha: Správa sociálního řízení FMO. 107 s.

RAŠTICOVÁ, B. (2008). *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum. 225 s. Studie (Slovácké muzeum). ISBN 878-80-86185-72-9

RAŠTICOVÁ, B. (2006) *Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 24.-25. května 2006*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum. 275 s. Studie (Slovácké muzeum). ISBN 80-86185-55-9

ROKOSKÝ, J. (2011) *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad. 912 s. ISBN 978-80-87211-47-2.

STRMISKA, M. (1997). *Polarizovaný pluralismus nebo polarizovaný multipartismus?* IN: Politologický časopis č.3/97.

UHLÍŘ, D. (1988). *Republikánská strana venkovského a maloroľnického lidu 1918-1938*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV. 268 s. ISBN neuvedeno.

UHLÍŘ, D. (1970). *Republikánská strana lidu zemědělského a maloroľnického ve vládě panské koalice*. IN: ČsČH XVIII. Ročník 1970, č. 2.

SEZNAM POUŽITÝCH ZAHRANIČNÍCH ZDROJŮ

SARTORI, G. (1990). *A Typology of Party Systems*. IN: "The West European Party Systems" (Ed. by Peter Mair), Oxford University Press.

SEZNAM POUŽITÝCH INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

KUBÁLEK, M. (1998). *Postavení agrární strany v politickém systému první republiky*. Agrární www portál AGRIS. Dostupný na WWW: <http://www.agris.cz/clanek/104986>

LUPTÁKOVÁ, V. (2015). *Příběhy slavných: Antonín Švehla*. Praha: Český rozhlas.
Dostupný na WWW: http://www.rozhlas.cz/dvojka/stream/_zprava/pribehy-slavných-antonin-svehla--1482553

ROKOSKÝ, J. (2009). *Rudolfe, hlavu vzhůru: Osudný 15. březen 1939 a premiér Rudolf Beran*. Paměť a dějiny. Dostupné z WWW: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/011-020.pdf>

TAUCHEN, J. (2009). *Milan Hodža a jeho koncepce středoevropské integrace*. Brno: Masarykova univerzita. Dostupný na WWW:
http://www.academia.edu/2359602/Milan_Hod%C5%BEa_a_jeho_koncepce_st%C5%99e-doevropsk%C3%A9_integrace

SEZNAM ZKRATEK

BdL - *Bund der Landwirte* (Svaz zemědělců)

ČSR – Československá republika

DCV - *Deutsche Christlichsoziale Volkspartei* (Německá křesťansko-sociální strana lidová)

DNP - *Deutsche Nationalpartei* (Německá strana nacionální)

DNSAP - *Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei* (Německá národně socialistická strana dělnická)

DSDAP - *Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei in der Tschechoslowakischen Republik* (Německá sociálně demokratická strana dělnická)

KSČ – Komunistická strana Československa

SdP - *Sudetendeutsche Partei* (*Sudetoněmecká strana*)

SPÚ – Státní pozemkový úřad

UJČHS - Ústřední jednota českých hospodářských společenstev

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Jaroslav Hanzlík

Obor: Evropská hospodářskosprávní studia

Forma studia: kombinované studium

Název práce: Vznik a vzestup Agrární strany ve 20. letech 20. století

Rok: 2016

Počet stran textu bez příloh: 60

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů českých použitých zdrojů: 29

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 1

Počet internetových zdrojů: 4

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Noha, Ph.D.